

**ОБРАЗОВАТЕЛНА ПОЛИТИКА
В ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ
И УПРАВЛЕНИЕ НА РАЗЛИЧИЯТА
В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА**

Изследователски проект за оценка на състоянието

Национален доклад за страната: Хърватска

**Ведрана Спажич- Въркаш
Септември 2001 г.**

Преводът беше финансиран от Американската комисия за демокрация

1. Национален контекст

Република Хърватска, съгласно нейната конституция от 1990 година, е “унитарна и неделима демократична и социална държава”, в която “властта произтича от и принадлежи на хората”, разглеждани като “общност от свободни и равноправни граждани, които упражняват своята власт чрез свободно избиране на свои представители или чрез директно вземане на решения”. Тя се простира на над 56,538 кв. км. суша и море, с население от 4 784 265 души (според преброяването от 1991 г.; преброяването от 2001 г. установи 4 554 000 души население).

Хърватите преживяха бурни и непрекъснати социални, политически и културни промени през своята история. Документите свидетелстват, че хърватите са населили своята родина през VII век. В началото на X век Хърватска става признато от папата кралство, което обхваща също територии от Босна и Херцеговина. След отмирането на Хърватската династия през XI век хърватският парламент (*Сабор*) взема решение да предпази страната чрез създаване на персонален съюз с Унгарското кралство. Решението има пагубни резултати върху развитието на Хърватска през последвалите векове. Територията, в която хърватите са живеели, е била дезинтегрирана и управлявана от различни владетели (Австро-Унгарска монархия; Венеция и Отоманската империя), които често търгуват и разменят хърватската територия. Въпреки всичко, хърватският парламент, намиращ се в Загреб, взема обратно значителен суверенитет върху териториите, които са били включени в Австро-Унгарската монархия. Той е бил отговорен за номинацията на хърватски вицекрал (*бан*), както и за организацията и намирането на персонал за домашната администрация. Въпреки че официалният език на парламента е латински до 1848 година и въпреки че парламентът застъпва интересите между представените хърватски партии, както и между Загреб и Виена/Будапеща, парламентът успява да запази значително ниво на автономия вътре в монархията и така да действа като един интегрален политически фактор, особено от средата на XIX век, когато въпросът за изграждане на нацията става ключова движеща сила в Европа. В допълнение хърватите запазват чувството за “народ” в този период чрез общ език, обичаи и религия. Мнозинството е социализирано в селска общност, имаща малък контакт с чуждата администрация и традиционното образование. Силна интегрираща сила е римската католическа църква, която, от Средните векове нататък използва хърватския език в своята литургия. Запазването на държавните институции и националните символи, както и чувството за “народ” сред населението, представляват критични точки за изграждането на национално съзнание през XIX век. Идеята се разпространява из “цялата хърватска земя” чрез много хърватски интелектуалци, художници и политици (*илирийското движение*), особено след опита за въвеждане на унгарския език като задължителен в хърватските училища. Националното движение се организира около идеята, че балканските славяни (българи, хървати, сърби, словенци) са потомци на една славна раса – илурианците -

и тъй като по това време езикът и лингвистичното еднообразие са разглеждани като съществена предпоставка за политическа независимост и/или единство, те би следвало да имат своя независима държава.

Когато след Първата световна война през 1918 година хърватският парламент къса връзката с Хабсбургската монархия, Хърватска се присъединява към Държавата на словенците, хърватите и сърбите. Без съгласие от хърватска страна само за няколко месеца държавата е преименувана в Кралство на сърбите, хърватите и словенците, оглавявано от сръбския крал. Вследствие на това хърватският парламент е разпуснат от 1920 до 1939 г. за първи път в историята си. Сръбският крал прокламира диктатура и още веднъж преименува държавата в Кралство Югославия. Хърватска влиза във Втората световна война като силно разделено общество. От една страна са тези, които са лоялни към независимата държава Хърватска, управлявана от усташкото движение, което идва на власт чрез сътрудничество с германския и италианския нацистки режим. От друга страна са последователите на антифашисткото движение, което от 1943 година е оглавявано от Държавен антифашистки съвет за национално освобождение на Хърватска. Първото успява да донесе независимост от сръбския режим с цената на човешките права и свободи, плурализъм и социална интеграция, докато второто предлага нова визия за интеграция на южните славяни, с цената на хърватските национални интереси. До края на Втората световна война комунистите успяват да маргинализират изцяло ролята на другите политически партии в антифашисткото движение, особено либералното и традиционно ориентираните селски лидери. Те преобръщат края на войната и разпускането на усташкия режим в еднопартийна победа и полагат основите на следвоенна комунистическа Югославия.

Новата държава се разгръща като социалистическа федерация на шест републики, пет от които са, в термините на Антъни Д. Смит, етнически нации, а шестата (Босна и Херцеговина) е призната като такава през 60-те години чрез консолидация на религия и етнос (мюсюлмани). Интеграцията на държавата е осигурена чрез репресивния комунистически апарат, който контролира всички сфери на живота чрез фиктивно действие “от низините”. Гражданските свободи са забранени, либералните идеи - осъждани и националните стремежи - наказвани. Хърватите преживяват две вълни на масови политически изселвания – първото след края на Втората световна война, а второто след 1971 г. с голям брой емигранти между тези периоди. Голям брой хървати, живеещи в Диаспората са увеличени по този начин до над 2 милиона. Необходимостта от стабилизиране и политическо модернизиране на страната кара комунистите да приемат нова конституция през 1974 г., която въвежда елементи на конфедерална система чрез даване на повече автономия на републиките.

Конституцията не само не успява да стабилизира страната, но и причинява нови напрежения на национална и политическа основа. С разрушаването на комунизма в Европа, Хърватска и Словения се обявиха за по-динамични демократични промени. През пролетта на 1990 година двете страни решиха да организират независимо многопартийни избори. През май 1990 година Хърватският демократичен съюз (ХДС), воден от д-р Франьо Туджман, спечели мнозинство от местата в хърватския парламент. Новата хърватска конституция бе прокламирана през декември 1990 година и през май 1991 година референдумът показва, че 94% от

хърватските граждани са подкрепили идеята за хърватски суверенитет, независимост и автономия. Опирайки се на резултатите от референдума, хърватският парламент прие Прокламация за суверенитет и независимост на Република Хърватска на 25 юни 1991 г.

Войнстващите сръбски националисти, живеещи в Хърватска, приеха Прокламацията като заплаха. Манипулирани и въоръжавани от сръбското правителство, предвождано от президента Милошевич, който от твърдолинеен комунист изведнъж се превърна във войнстващ националист, и от югославската армия, която остана “последната крепост на комунизма”, хърватските сърби започнаха агресивна война срещу Хърватска. За няколко месеца една трета от хърватската територия бе вече окупирана и близо милион и половина от нейните жители бяха изгонени от домовете си. Следствие на атаките срещу Босна и Херцеговина през 1992 г. Хърватска допълнително пое грижата за 300 000 бежанци. През лятото на 1995 г. част от окупираните територии бяха възвърнати чрез военни и политически действия, докато оставащата част (Източна Славония) бе мирно реинтегрирана през януари 1998 година. Реинтеграцията доведе до огромна миграция на хърватски сърби от окупираните преди това територии към Сърбия.

За по-малко от десетилетие хърватските граждани се сблъскаха с множество дълбоки кризи и предизвикателства: от посткомунистически ентусиазъм, нарастване на самосъзнанието и изграждане на нация, през загуба на национална територия, преживяване на несигурност, агресия и прогонване, до обновяване на социалната постройка и ребалансиране на плурализма, преструктуриране на националната икономика и възобновяване на човешките възможности, както и обновяване на естествените ресурси за по-нататъшното развитие и растеж на страната.

За съжаление независимостта и победата във войната не доведоха от само себе си до дългоочакваните ползи за хърватските граждани. Отчасти поради войната и отчасти поради автократичното политическо лидерство, демократичните промени, през които повечето посткомунистически страни преминаха без прекъсване през този период, бяха спрени в Хърватска. Парламентарната демокрация и гражданското общество останаха на незрял стадий на развитие. Политическата реторика доминираше над потребността за коректност и отговорност и националистическите дискурси често бяха използвани от политическия елит като инструмент за обществена манипулация. Бе приета законова система, благоприятстваща развитието на корупция и своеволие и оставяща обикновения гражданин беззащитен спрямо структурите на властта. Националният ентусиазъм, който характеризираше началото на 90-те години се преобърна в социална апатия в края на 90-те, с липса на визия, ниско ниво на участие на гражданите във властта и в процесите на вземане на решения, особено що се отнася до младите хора. Прилагането на политиката на приватизация лиши много хърватски граждани от правото им да участват в разпределението на общественото богатство, което те самите са натрупали по време на социализма. Модернизацията и социалното развитие бе сведено до популизъм и фалшив традиционализъм; обществото бе разделено още повече на идеологическа, етническа и религиозна основа.

Общите избори, произведени на 3 януари 2000 г., донесоха победа на два опозиционни политически блока: единият формиран от Социалдемократическата партия на Хърватска и Хърватската социаллиберална партия, които осигуриха 40%

от народния вот, а вторият - формиран от Хърватската селска партия, Хърватската народна партия, Истрийския демократичен парламент и Либералната партия с 16% от гласовете. Двата блока сформираха шестпартийна коалиция и обявиха всестрани промени в своята Програма за действие 2000-2004, с оглед извеждането на страната от икономическата и социалната криза и създаване на солиден фундамент за икономическо и социално развитие през идните години. Принципите, с които се обвързва Правителството, са:

- Развитие на демократично и гражданско общество;
- Засилване на пазарната икономика;
- Подготовка на Хърватска за интеграция в Европейския съюз.

Някои от областите, които трябва да бъдат поставени най-напред като цел са: промяна на законодателството в съответствие със стандартите на ЕС; стабилизация на държавните финанси и въвеждане на ефикасно управление на бюджета; редуциране на държавната власт и държавните разходи, както и рационализация на използването на държавните ресурси; засилване на властта на закона; правене по-ефективни, контролируеми и отговорни на държавните и местните правителства по отношение на нуждите и исканията на гражданите; повишаване на предприемачеството, както и качеството на образованието, науката и технологията.

1.1. Социален контекст

Въпреки че няма системно изследване на промените в хърватското общество през последното десетилетие, резултатите от няколко малообхватни изследвания показват, че е приета двуполюсна структура. Средната класа почти е изчезнала и обществото е разделено на две противоположни групи според доходи, богатство, власт и влияние. От една страна е малка по численост групата от “новобогаташи”, за които е създаден терминът “мафиокрация”. Тази група, според възприятията на много хора, е единственият печеливш от въвеждането на пазарната икономика и приватизацията, с изключение може би на тези, които са включени в новите комуникационни технологии. Доминацията на така наречената мафиокрация е осигурена, както се предполага, главно чрез връзки с бившите правителствени структури и особено с малък брой бивши политически лидери. Парламентарните избори от 2000 г. отправиха предизвикателство към тяхната социална позиция, но не промениха техните икономически привилегии, щом процесът на приватизация и неговото лошо управление все още не са преразгледани. От друга страна има множество обеднели граждани, които живеят малко над екзистенциалния минимум. Тези, които работят редовно без заплащане месеци наред и безработните заемат най-ниското място в тази група.

Поради липса на данни, настоящата промяна в политическата власт, която доведе до разпадане на предишната структура богатство-власт-доминация, не ни позволява да определим системата на социална мобилност, нито да определим механизмите на социално преструктуриране в Хърватска в днешно време. Не е ясно дали социалните позиции още се репродуцират чрез семейния произход, етническата/национална и/или политическа “вярност”, или са зависими повече от нивото на образователни и/или пазарни възможности. Всекидневният опит изглежда показва, че ролята на образованието за възходящата мобилност е ограничена все още

до малък брой случаи, че етническият/националният произход има все по-намаляваща важност и че механизмите на партийност и облагодетелстване все още имат надмошье, въпреки че пазарните сили може скоро да променят тези отношения.

Други две важни черти на хърватската социална структура са демографският срив и обезлюдяването на островните области. Непреките или преки загуби на населението са следствие от войните и от негативния миграционен баланс през XX век. Както бе посочено по-горе, повече от 2 000 000 хървати от първо, второ и трето поколение живеят в Диаспората. Смята се, че като пряк и непряк резултат от последната война 250-350 000 хърватски граждани са напуснали страната. До 20 00 души са обявени за убити или изчезнали и над 30 000 са останали инвалиди. Смята се, че над 120 000 млади мъже и жени са мигрирали към развитите страни по целия свят и че почти равен брой хърватски сърби, които са живели в окупираните територии, са напуснали страната след тяхната реинтеграция.

Както показват фигурите по-долу, средната възраст на хърватското население е висока и прирастът е неблагоприятен. Нивото на смъртност е малко по-високо, отколкото нивото на раждаемост (11,3, сравнено с 11,2), водещо до негативен естествен прираст - 0,1. Демографските тенденции са положителни в градските центрове и отрицателни в почти всички селски области, особено в малките острови, където проблемът за непрекъснатото обезлюдяване присъства в продължение на цялото столетие. Въпреки факта, че връзките родител-дете остават силни през целия живот на човека, повечето хърватски семейства живеят като социални единици от две поколения и средният брой хора в едно домакинство е 3,1. До 1991 година повече от половината от населението (54,29) са живели в 14 общини, малки и големи градове, включително столицата Загреб, която има население от 1 милион души.

Структурата на населението по пол и възраст, както и полът на очакваните раждания са следните:

Население по пол (преброяване 1991 г.)

<i>Общо</i>	4 784 265	%
Мъже	2 318 623	48,5
Жени	2 465 642	51,5

Население по възраст (преброяване 1991 г.)

0-14	19,8
15-24	13,6
25-64	55,0
65 и повече	11,6

Очаквани раждания по пол (1988-1990):

<i>Общо</i>	72,27
Мъже	68,59
Жени	75,95

Население на възраст над 15 години според образователни постижения
(преброяване 1991 година, в проценти)

	Общо	Мъже	Жени
Не учат или не е известно	10,1	6,3	13,5
4-7 от основно образование	21,2	17,6	24,6
Основно училище	23,4	22,4	24,2
Професионално училище	12,7	17,8	8,0
Техническо училище	11,5	12,3	10,9
Общообразователно училище	2,3	1,8	2,8
Средно училище, различно от общообразователното	9,5	10,9	8,1
Колеж, различен от университет	4,0	4,5	3,7
Университет (Факултет и художествена академия)	5,3	6,4	4,2

Население на възраст над 10 години според грамотност (преброяване 1991 г., в проценти)

Общо	2,97
Мъже	1,16
Жени	4,78

1.2. Политически контекст

Хърватска е конституирана като парламентарна многопартийна република. Работата на централното правителство се основава на принципа на разделение на властите, както и на сътрудничество и контрол между законодателната (парламента), изпълнителната (президент и правителство) и съдебната власт. Упражняването на централната власт е ограничено освен това от конституционното право за местно и регионално самоуправление. Върховен глава на изпълнителната власт в Хърватска е президентът.

Политическата сцена включва няколко големи и средни по размер партии и огромен брой малки партии със специфични политически интереси и програми. Въпреки че много от тях все още нямат ясни политически приоритети, мнозинството, с някои изключения, става сега по-стабилизирано и балансирано в лявата част на политическия спектър. Съвременният политически плурализъм се състои от 74 партии, регистрирани от Министерство на администрацията и правосъдието до месец юни 2001 г. Общо 7 партии представляват политическите интереси на националните и етнически малцинства или общности:

- 4 сръбски (*Независима демократическа сръбска партия, Партия на дунавските сърби, Сръбска народна партия, Сръбска демократическа партия на Бараня*)
- 1 италианска (*Италиански демократически съюз*)
- 1 ромска (*Ромска партия на Хърватска*).

Сръбската народна партия има едно място в Парламента.

От 1990 до 2000 г. *Хърватският демократически съюз* има мнозинство от местата в Парламента. На парламентарните избори от 3 януари 2000 г. двата опозиционни блока си осигуриха 56 процента от гласовете и по-късно формираха

шестпартийно коалиционно правителство, оглавявано от лидера на Социалдемократическата партия на Хърватска Ивица Рачан (Хърватска социаллиберална партия, Хърватска селска партия, Хърватска народна партия, Либерална партия, Истрийски демократически парламент). Кандидатът на Хърватската народна партия Стиепан Месич, спечели президентските избори. Партиите, представени в Парламента, и броят места, които те понастоящем имат (по проценти) са както следва:

• Социалдемократическа партия на Хърватска (SDP)	30,46 %
• Хърватски демократически съюз (HDZ)	27,15 %
• Хърватска социаллиберална партия (HSLS)	14,60 %
• Хърватска селска партия (HSS)	10,60 %
• Истрийски демократически парламент (IDS)	2,65 %
• Демократически център (DC)	2,65 %
• Хърватска партия за права (HSP)	2,65 %
• Хърватска народна партия (HNS)	1,32 %
• Либерална партия (LS)	1,32 %
• Алианс на хърватското крайбрежие и планинска област (PGS)	1,32 %
• Хърватски християнски демократичен съюз (HKDU)	0,66 %
• Хърватски независими демократи (HND)	0,66 %
• Хърватска партия на Славония и Бараня	0,66 %
• Сръбска народна партия	0,66 %

Въпреки че шестпартийната коалиция премина през множество кризи и понастоящем е редуцирана до “групата на петте”, въпреки че правителствената и административната структура все още е обременена от политически разделения, коалицията показва, че политическият диалог е възможен на всички нива. Правителството /в някои сектори повече, отколкото в други/ инициира дискусия с местни лидери, неправителствени организации и професионални организации за планиране, финансиране и изпълнение на политически програми, законодателни планове и планове за действие. Но промените все още са бавни и често са препятствани от тясната политизация на обществения и професионалния живот.

1.3. Културен контекст

Хърватска е многокултурна, многоезикова, мултирелигиозна и многоетническа страна. *Многокултурността* в тесния смисъл на думата се отнася до различията в стила на живот. За Хърватска тази отлика е приложима за различията по отношение на региони, село - град и пол, както и към възрастовите вариации. *Многоезиковостта* се отнася до използването на различни езици, признати официално (обикновено като билингвизъм на територии, където нехърватите са мнозинство от населението) или практикувани в ежедневните срещи на гражданите с различен езиков произход. Категорията може също така да бъде разширена, така че да включва диалектните и регионални вариации както на мнозинството, така и на някои езикови малцинства. *Мултирелигиозността* покрива разликите в етническата

самоидентификация на хърватските граждани. Хърватската законова система прави разлика между национално малцинство и етническа общност, отразявайки дуализма, наследен от комунистическото минало. Статус на национално малцинство има група, която по произход принадлежи към нация, живееща в своето мнозинство в своя собствена държава (като албанци, унгарци). Етническо малцинство е група, която по своя произход се различава от мнозинството от населението, но няма мнозинство от същия произход, което да живее в своя собствена държава (като роми). Тези групи *de jure* се ползват с едни и същи права и им е гарантирана еднаква защита от закона. Това вероятно е причината, поради която в поправения чл. 3 на *Конституционния закон за човешки права и свободи и права на етническите и националните общности и малцинства в Република Хърватска*, който установява принципа на равна защита на всички лица, принадлежащи към малцинства, всички групи са изброени по име и са признати като “национални малцинства”, включително ромското население.

Съгласно преброяването от 1991 г., хърватите съставляват 78,1 процента от цялото население, докато 21,9 процента идват, според Преамбюла на Конституцията, от 22 малцинствени групи: албанци, австрийци, бошнаци, българи, чехи, германци, гърци, унгарци, италианци, евреи, македонци, черногорци, поляци, роми, румънци, руси, руснаци, сърби, словенци, турци, украинци и власи. Пет от 22 са “новите малцинствени групи”, т.е. тези групи, които бяха признати като конститутивни народи в бивша Югославия – бошнаците (преди наричани мюсюлмани), македонци, черногорци, сърби и словенци.

Съвременният етнически състав на страната е както следва (преброяване от 1991 г., в проценти):

Хървати	78,1
Сърби	12,2
Мюсюлмани	0,9
Словенци	0,5
Унгарци	0,5
Италианци	0,4
Чехи	0,3
Албанци	0,2
Черногорци	0,2
Други	6,7

Ромското население представлява 0,14 процента от населението на Хърватска. Групата е исторически малка по численост, въпреки че последните оценки, направени от някои етнически асоциации наброяват населението на около 40 000, което е над шест пъти повече, отколкото официалните данни от преброяването от 1991 година. Несъответствието в статистиката може да бъде следствие от вълните на ремиграция на населението през последното десетилетие, както и резултат от дългата история на сегрегация и дискриминация на ромското население в бивша Югославия. Над две трети от ромите, живеещи в Хърватска, са се заселили преди много време и повече от 70 процента от тях живеят в 7 общини, а втората най-голяма

група населява покрайнините на хърватската столица. Повечето от тях все още живеят при мизерни условия: оскъдни жилища, липса на водоснабдяване и електричество, неграмотност, високо ниво на безработица и т. н. Средното ромско семейство има три пъти повече деца, отколкото средното хърватско семейство и в същото време далеч по-малко средства за съществуване. Около 30 процента от семействата имат четири или пет деца. Групите се различават по диалект, религия и устройство. Значителен брой от ромското население (70 процента), известна като баяши, говори диалект на румънския език (*Ljimba alu Bajašalor*) и принадлежи към римската католическа или към православната църква. Диалектите *Romani čib* се говорят от *ловари*, *калдераши* и *каняри*, които се идентифицират като католици или православни, както и от *арлии*, *гурбети* и *джамбази*, които принадлежат към исляма. Последните две групи се считат автохтонни хърватски роми и се смятат за отделна група от третата група, която е дошла неотдавна от различни части на бивша Югославия. Тези вътрешногрупови разделения имат отрицателно въздействие върху представянето на интересите на ромите в Хърватска. Сега населението има 16 различни етнически асоциации и институции без общ и интегриран дневен ред, което прави дори по-трудно за групата да дефинира и отстоява своите общи интереси.

Религиозното устройство на страната обхваща следните общности (според преброяването от 1991 година):

Римски католици	76,5
Православни	11,1
Мюсюлмани	1,2
Протестанти	1,4
Атеисти	3,9
Други или неизвестни	6,9

Междущърковният диалог е поддържан за малко между високопоставените представители на главните вероизповедания, въпреки че все още е постигнато много малко на най-ниските нива на църковната йерархия и между вярващите. Свободата на съвестта и религията е гарантирана от *Конституцията на Република Хърватска*. Чл. 42 освен това предвижда, че “всички религиозни общности са равни пред закона и отделени от държавата”. Но процесът на “приватизация” на религията все още предстои да бъде постигнат. Трансформацията на църквата от бившата ѝ роля на национален пазител в модерна гражданска институция е изкривена и бавна в Хърватска, както и в много посткомунистически страни, което се дължи на дългия период, в който религиозните сантименти са били използвани и с тях е било злоупотребявано за политически цели.

Хърватският език и латинската азбука са официално използваните в Република Хърватска. Конституцията предвижда, че “в дадени локални единици и

при условия, регулирани от закона, друг език, както и кирилицата и някои други азбуки също могат да бъдат използвани освен хърватския език” (вж. следващата глава за детайли).

Държавните знаци произлизат от историята на хърватския народ. Флагът символизира обединението на историческите хърватски земи. Той съдържа червено, бяло и синьо, които са цветовете на илирийското движение през XIX век, известно като Хърватски национален ренесанс. В неговия център е щитообразен герб, запълнен с червени и сребърни квадрати и увенчан с пет исторически символа: най-стария хърватски герб и гербовете на Дубровнишката република, Далмация, Истрия и Славония.

Дните, признати като национални празници, са: Нова година, Денят на труда, Пътят на кръста, Денят на жертвите, Денят на държавността, Денят на антифашистката съпротива, Денят на благодарност на отечеството, Въведение Богородично и Коледа. Други празници, за които е гарантирана едnodневна почивка принадлежат на членовете на религиозните общности, т. е. православната Коледа, Богоявление, Великденският понеделник, Рамазан Байрам, Денят на Все светии, Курбан Байрам, Рош Хашанахан и Йом Кипур.

1.4. Икономически контекст

До съвсем неотдавна Хърватска бе изправена пред дълбока икономическа криза, която бе комбинация от рецесия, свързана с прехода, и опустошение от войната. Тя имаше преки и непреки вреди от войната, изчислявани общо на 236,4 милиона хърватски крони (37,4 милиона щатски долара). Брутният вътрешен продукт спадна до 21,1 процента през 1991 г. През 1993 година той се понижи с още 17,7 процента, а през 1995 година с допълнителни 8 процента. От общо 488 общини в Република Хърватска 362 претърпяха щети от войната в някаква степен, а около 1 200 компании претърпяха директни щети. Войната причини също загуба на около 150 000 работни места. Обширни територии селскостопански земи все още са със заровени сухопътни мини и са несигурни за използване. До лятото на 2001 г. индустрията и туризмът са с около една трета намален капацитет в сравнение с положението преди войната. Структурата на националната икономика, в която селското стопанство представляваше 10%, индустрията 30% и услугите 60% бе в известна степен дебалансирана. В същото време нуждата от изграждане на нация, изключително високите разходи за войната, преустройството, настаняването на бегълци и прогонени хора, подобряването на социалното благосъстояние на гражданите, както и скъпият държавен апарат оказаха абсолютно недопустим натиск върху разходите. Между 1991 и 1999 г. разходите в общественния сектор нараснаха повече от 16 процента.

Някои от индикаторите за 1998 и 2001 година са представени в долната таблица:

Подбрани икономически индикатори*	1998	2001
Брутен вътрешен продукт (GDP) (млн. щатски долара)	21,628	21195
Реален брутен вътрешен продукт (GDP) (% нарастване)	2,52	4,21
Реално частно потребление (% нарастване)	-0,6	5,3 (I-IV)

Реално общо правителствено потребление (% нарастване)	2,3	-2,7 (I-III)
I-Реални инвестиции (% нарастване)	2500	11600 (I-III)
Индустриална продукция (в сравн. с предходната година, % промяна)	3,7	7,0 (I-III)
Търговски баланс (млн. Щатски долара)	-4147	1853 (I-V)
Вътрешен държавен дълг (млн. Щатски долара)	15047,8	22900,2 (IV)
Външен държавен дълг (млн. Хърватски крони)	21049,8	43430,3 (IV)
Общ държавен дълг (процент БВП)	26200	38200
Ниво на безработица (в сравн. с предходната година, % промяна)	17,2	22,75 (I-IV)
Средно месечно нето заплащане (в сравн. с предходната година, % промяна)	12,8	8,3 (I-III)

Източник: Офис на Световната банка в Загреб (основан на Централното бюро по статистика, Хърватска национална банка, Министерство на финансите)

Неотдавна програмата за стабилизация започна да дава първите сигнали за икономическо възстановяване. Възходящи тенденции са регистрирани в експорта, индустриалното производство, търговията на дребно, продажбите и туристическите нощувки. Приватизацията е до голяма степен завършена – близо две трети от икономиката е приватизирана и повече от три четвърти от банковите активи са в частни ръце. През 2000 година правителството редуцира разходите до около 5 процента от вътрешния брутен продукт и продължи да прави това през 2001 г. Но поради високите данъци значителна част от икономическата активност все още протича подмолно, като по този начин намалява изгодите в официалния сектор. Нивото на инвестиции все още е много ниско.

2. Политика и законова база

Три групи документи са описани по-долу:

- конституционните условия
- законите за образование
- законите за защита на човешките права и свободи и правата на националните и етническите малцинства или общности

2.1. Общ преглед

Хърватските власти са в процес на подготовка за екстензивни и системни законодателни промени. Съставени са огромен брой нови закони с цел законовата система на страната да стане по-ефикасна при посрещане нуждите на демократичното развитие и да бъде съответстваща в по-голяма степен на европейските интеграционни процеси. Промените се отнасят до *Споразумението за стабилизация и асоциация между Европейския съюз и неговите страни-членки и*

Република Хърватска, чието начало бе поставено през май 2001 г., както и до други международни и национални споразумения.

Хърватска е подписала и ратифицирала голям брой международни и европейски законови инструменти, отнасящи се до повишаването на гражданското образование и управлението на различията, включително *Европейската рамкова конвенция за защита на националните малцинства* и *Конвенцията за премахване на всички форми на расова дискриминация*. Сега правителството обсъжда приемането на чл. 14 от Конвенцията, което би позволило индивидуално или групово да се подават петиции пред Комисията за премахване на расовата дискриминация.

А) Конституцията на Република Хърватска

Чл. 3 на Конституцията гласи, че “най-големите ценности на конституционния ред на Република Хърватска са: свобода, равенство, равенство между народите и половете, запазване на мира, социалната справедливост, спазване на човешките права, неприкосновеност на собствеността, опазване на околната и човешката среда, върховенство на закона и демократична многопартийна система. Чл. 14 установява основните принципи на равенство пред закона, както и правото на всеки да ползва всички права и свободи “без оглед на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, имущество, рождение, образование, социален статус или други признаци”. Сред гражданските и политическите свободи, в чл. 38 Конституцията гарантира свободата на медиите и забранява цензурата, а в чл. 39 се предвижда, че всяко апелиране към подстрекаване относно национална, расова или религиозна омраза, както и всякаква друга форма на нетолерантност ще бъде забранена и наказвана.

Чл. 15 на Конституцията се отнася за правата на членовете на национални малцинства. Република Хърватска гарантира равни права на членовете на всички национални малцинства и, в частност, правото да изразяват тяхната националност, да използват свободно своя език и писменост и да упражняват своята културна автономия. В допълнение към основното избирателно право, законът може да осигури на членовете на националните малцинства правото да избират свои собствени представители в хърватския парламент. Равенството и защитата на членовете на национални малцинства се ръководят от Конституционен закон, приет в съответствие с процедурата валидна за приемането на органически закони.

Чл. 40 постановява свободата на вероизповедание и религия, както и на свободното религиозно изразяване на религия или друго убеждение, а чл. 42 постановява, че “всички религиозни общности са равни пред закона и отделени от държавата”. Предмет на подобни ограничения са само описаните от закона, религиозните общности са свободни да практикуват религията си в обществото, да основават и администрират училища и институти, както и социални и благотворителни институции и “трябва да бъдат подпомагани и защитавани в тяхната работа от държавата”.

В чл. 65-66 са изложени основните принципи, свързани с образованието. Конституцията постановява, че “началното образование е задължително и свободно” и че “всеки трябва да има достъп при равни условия до средното и висшето образование, в съответствие със своите способности”. Според условията, записани в закона, гражданите могат да откриват частни училища и образователни институции. В допълнение, чл. 67 гарантира автономия на университетите при вземането на решения относно тяхната организация и дейности в съответствие със закона.

Б) Законите за образование

Закон за предучилищно възпитание и образование

Законът определя предучилищното образование като неделима част от хърватската образователна система, която започва с детската стая и детската градина и завършва с предколежанското ниво. Законът постановява принципите на равенство на достъпа, свобода на родителския избор и хуманистичен подход за детското развитие като основа за предучилищното възпитание и образование. Той стимулира разнообразието на образователни форми, в които предучилищното образование може да бъде създадено, включвайки алтернативни и краткосрочни специализирани и училищноподготвителни програми, и уточнява, че тези програми могат да бъдат провеждани от държавни, частни или църковни организации. Основният акцент е върху изпълнението на всестранните нужди на децата, тяхното благоденствие и просоциална подготовка, както и интересите на техните родители, следващ хуманистичния и развиващия подход на висок стандарт.

Закон за измененията и допълненията на закона за началното образование и Закон за измененията и допълненията на закона за средното образование

Новите закони за измененията и допълненията на законите, регулиращи началното и средното образование, бяха приети от Парламента през юни 2001 г. след многобройни опити за проектиране на цялостен, неделим закон за образование. Две основни причини за приемането на промените бяха посочени – търсене на децентрализация на финансирането и поощряване автономията на училищата и локалните общности във вземането на решения и управлението. Необходимостта от предоставяне на по-голяма отговорност на локално ниво беше също посочена сред причините. За съжаление някои от най-големите системни стратегии, които са спешни в настоящия момент, като стандарт за подотчетност, училищна реформа, пазарни стратегии, както и хоризонтално и вертикално разделена система за вземане на решения, все още не са дискутирани или законово определени в Хърватска.

Законите за началното и средното образование определят училищата като юридически лица. Учредител на образователни институции може да бъде Република Хърватска, локални и регионални самоуправляващи се звена,

религиозни общности и други юридически и физически лица. Обществените нужди в началното образование са определени от педагогически стандарти, утвърдени от Парламента. Преподаването е на хърватски език с изключение на малцинствените училища и училищата с международни програми. Законите гарантират, че алтернативни програми и методи могат да бъдат използвани за образование, както и че родителите и учениците имат правото да избират типа, формата и методите на учебния процес. Училищните правилници регулират организацията и управлението на училищата, включително избора на директор и ролята на родителския съвет. Главният управителен орган е Училищният комитет, състоящ се от представители на учителите и училищни помощници, родителски съвет и местното/регионално правителство. В средното образование представителите на ученическия съвет могат да участват в работата на училищния съвет, когато се вземат решения относно ученическите права и задължения, но нямат право да гласуват. Комитетът единствено е отговорен за номиниране на директор на училището. Освен това законите постановяват, че централното и местните/регионалните правителства участват във финансирането на държавните училища. Средствата от държавния бюджет са разпределени за учителски заплати, за преподаване, допълнителни разходи за програми за малцинствата и програми за надарени; информационно осигуряване на училищата, съфинансиране на частни училища и за капитални вложения. Законът за образование на езика и писмеността на националните малцинства регулира образованието на ученици от малцинствата в началното и средното училище.

Закон за висше образование

Проект на нов закон за институциите за висше образование беше подготвен и сега се разглежда и дискутира от академичната общност. Той е повлиян от стандартите на Болонската декларация, както и от “Международния преглед за институционално качество” на Европейската конференция на ректорите и доклада за Програма “Проект за посещение в университети на консултанти” на Залцбургския семинар. Очаква се, че промените ще се съсредоточат върху няколко големи отстъпки на съществуващата система, в частност институционалната автономия при вземането на решения за персонала и разпределянето на средствата, академичната свобода, стандарти за постижения, оценяване и контрол по качеството, прозрачност и отчетност, партньорство във финансирането, вътрешноинституционално и междуинституционално сътрудничество особено между Министерството на науката (отговорно за висшето образование, включително и за квалификацията на учителите) и Министерството на образованието и спорта (отговорно за сектора преди висшето образование и учителската преквалификация) и т.н.

Съществуващият закон за висше образование (чл. 3) признава принципа на академичната автономия и свобода (свобода на научното, творческото и технологичното изследване и продукция; автономия в създаване на образователни, научни, творчески и професионални програми; назначаване на персонала и

ръководители на институции, вземане на решения относно учебните правилници и критерии за прием на студенти, определяне на вътрешна организация и т.н.), но не успява в определянето на подходящи стандарти, условия и контролни механизми за упражняването на такава автономия.

Закон за научните изследвания

Както при Закона за висше образование, проект на нов Закон за научните изследвания е в процес на обсъждане и дискусия от изследователските институции и университета. Данни от проект за Изследователски политики на страните в преход от Югоизточна Европа за Република Хърватска: Хърватска показва дълготрайна маргинализация и стагнация в областта на изследванията, която произтича от липсата на държавно съзнаване за важността на научните изследвания за социалното развитие. Хърватска няма създадена системна и дългосрочна политика за научни изследвания. Инвестирането в науката изостава далеч от европейските стандарти и възлиза на по-малко от 0,40 % от brutния вътрешен продукт, финансирането е централизирано, докато управлението е все още политизирано, инфраструктурата и поддържащите системи са недоразвити, международното оценяване и контрол по качеството не са създадени и динамично взаимодействие между наука-държава-общество все още не е реализирано.

Съществуващият закон постановява, че изследователската дейност в Хърватска трябва да бъде очертана от Национална програма за научни изследвания. Чл. 6 определя следните принципи като база за научни изследвания: а) свобода на изследванията и творчеството; б) обществен достъп до резултатите от изследванията; в) защита на интелектуалната собственост; г) конкурентност на научните програми и предложения; д) неотменност и защита на човешката личност и достойнство; е) научна етика и отговорността на учените за резултатите от тяхната работа; ж) опазване на околната среда; з) връзки между научните изследвания и висшето образование и) международно научно сътрудничество.

Закон за студентската конференция

Нов закон, регулиращ участието на студентите се подготвя в момента с цел да им осигури една по-активна роля в процесите на вземане на решения. Съществуващият закон признава правото на студентите и техните представители да участват в управлението на институциите за висше образование и университетите по един по-скоро пасивен начин. Те имат право: а) да определят и изпълняват техни програми в областта на образованието, културата, спорта и техническата култура, както и други програми, които представляват интерес за тях, да бъдат финансирани от държавния бюджет и от други източници; б) да организират и изпълняват програмите, подпомагащи тяхното социално и икономическо положение; в) да номинират студентски представители в Международните

студентски организации и други подобни организации; г) да изказват мнения по проектозаконови, отнасящи се до техния статус, както и за тяхното социално и икономическо състояние; д) да подкрепят минаването на законите, които са в техен интерес и е) да изпълняват задачите, определени от други закони и правилници.

С) Закони за защитата на човешките права и свободи и правата на национални и етнически малцинства или общности

Конституционен закон за човешките права и свободи и права на етнически и национални общности и малцинства

(Конституционен закон за човешките права)

Хърватските власти са в процес на изработване на проект за нов конституционен закон за правата на малцинствата в консултация с Комисията от Венеция основно за преодоляване на някои недостатъци в изпълнението на малцинственото осигуряване. Съществуващият закон в голяма степен гарантира правата и свободите на националните и етнически общности и малцинства в ключови области на живота, включително недискриминация и равенство, свободно участие в публичната сфера, защита от всякакъв акт, който може да изложи на опасност тяхното съществуване, свободен избор и защита на тяхната идентичност, свободен избор на образование, публична и частна употреба на роден език и писменост, свобода на религия, достъп до обществени средства за масова информация, развитие и защита на културното наследство, владение и публично използване на техни колективни предмети и символи, както и свобода да се организират за защита на техен интерес. Чл. 5 експлицитно гарантира правото на културна автономия. Освен това законът се отнася до допускането на малцинствено участие в обществените дела и малцинственото представителство на държавно и локално ниво, включвайки специални административни разпоредби в области, в които националните малцинства представляват значителна част от населението. Също така законът дава специален статус за определени райони с мнозинство на членове от етнически малцинства. Осигуряването на тези права беше засилено през 2000 г., след като беше преустановено за няколко години. Чл. 4 гарантира помощта на Република Хърватска в укрепването на отношенията между малцинствата и тяхната родина с цел да се съдейства за тяхното национално, културно и езиково развитие.

Закон за употребата на езика и писмеността на националните малцинства в Република Хърватска

Законът определя условията, при които езиците и писменостите на националните малцинства могат да бъдат употребявани по равен начин с хърватския език: в съда, както и в процедурите и документацията на местната и регионалната

администрация, в имената на държавните институции, географски области, улици и т.н. Тези условия се отнасят до:

а) градове, общини и административни единици, където националното малцинство представлява мнозинство от населението; б) когато равноправната употреба на малцинствен език е осигурена на базата на международен договор, по който Хърватска е страна; в) когато употребата е приета чрез правилника на общината или града и г) когато това се приема в административната работа чрез правилник на административната единица, на чиято територия има общини и градове, за които се отнасят тези условия. Във всеки друг случай официалната употреба на малцинствен език трябва да бъде одобрена и приета чрез актове на местната административна единица.

Закон за образование на езика и писмеността на националните малцинства

Законът поставя рамката за осъществяването на правото на националните малцинства на образование на техен език и писменост от предучилищно до университетско ниво, обхващащо традиционни училища и други форми на образование, като семинари и летни и зимни училища. Други закони регулират основаването и управлението на тези училища, както и техния юридически статус. Законът постановява, че малцинствените училища и/или паралелки могат да бъдат основавани с по-малък брой ученици, отколкото при училища с водещ език на мнозинството. В съответствие с чл. 6 програмата за малцинствено образование се състои от общо ядро и специфични малцинствени предмети или курсове (малцинствен език и литература, история, география и култура). За учениците от малцинствата е задължително да изучават хърватския език и латинската писменост. Програмите за малцинствено образование се определят и одобряват от Министерството на образованието и спорта на базата на прегледи, направени от малцинствени асоциации. Чл. 10-15 предвиждат, че:

- а) учителите в малцинствени училища и/или паралелки трябва да бъдат квалифицирани професионалисти, които са или не са част от малцинството, които свободно владеят малцинствен език и писменост;
- б) училищната документация, сертификати и дипломи се пишат както на езика и писмеността на мнозинството, така и на езика и писмеността на малцинството;
- в) ръководният орган на малцинственото училище е съставен най-малко от квалифицирано мнозинство от представители на национално малцинство;
- г) директор на малцинствено училище може да бъде избран от малцинствена група или от немалцинствена група, удостоверяваща, че той владее свободно малцинствения език и писменост;
- д) консултантите по малцинствено обучение и инспекторите за малцинствено училище, работещи в Министерството на образованието и спорта, трябва да бъдат професионалисти от средата на малцинството или такива, които владеят свободно малцинствен език и писменост;
- е) учителите в малцинствени училища се образуват в съответните институции за висше образование или са подпомогнати за тяхната подготовка по друг начин;

ж) малцинствените училища могат да използват учебници от техните родни страни след одобрението на министъра.

Малцинственото образование се финансира от държавния бюджет. Малцинствените училища могат да получават и допълнително финансиране от други източници.

2.2. Гражданско образование

2.2.1. Програма

Хърватска няма национална програма в истинския смисъл на думата. Както е отбелязано в “Основа за реструктуриране на образователната система в Република Хърватска” “програмите не определят нивото на знания, което е необходимо да бъде овладяно за планирания материал, нито пък определят времето, необходимо за придобиването на определено количество знания”, т.е. за протичането на индивидуалните учебни единици. Следователно оттам произлиза погрешното мнение, че учениците са претоварени, че програмите са твърде продължителни и невъзможни за изпълнение. Документът, издаден от Министерството на образованието и спорта, озаглавен “Национален план и програма за началните и средните училища за 2000 г.” е съчетание от предмети от началния и средния курс и съдържание, развито от професионалисти от съответните дисциплини. Документът е все още силно програмно ориентиран и липсват критерии за оценяване на контрола по качеството. Това определя една централизирана система, в която Министерството контролира “входа” (учебната програма и плановите), докато резултатът (равнището на обучение на учениците) е оставен на учителите и техните умения за оценяване. В компетенцията на училищните инспектори е да контролират изпълнението на програмата на курса (учебен предмет) на базата на учебната документация, докато образователните консултанти, които работят в Министерството, подпомагат учителите да намерят по-подходящи методи за изпълнението на определена програма.

Националният план и програма за началните и средните училища през 2000 г. съдържа и “Национална образователна програма за човешките права”, включена като част от дейностите на традиционното училище. Документът предполага, че тази програма може да бъде изпълнена извън учебната програма или като факултативна дисциплина, или като програма в редовното обучение, подобно на дейностите извън учебната програма, зависещи от училището или от предпочитанията на учителите. Учителите се съветват при решаването на стратегията за изпълнение в сътрудничество с техните ученици, колеги в училището, родителите, местната общност, имайки предвид нивото на своята собствена подготовка, както и тази на своите ученици, както и наличието на местни ресурси, включващо подкрепата на неправителствени организации. За съжаление стратегията за изпълнение все още не е създадена и все още не е ясно на много учители и директори на училища дали интеграцията на *Националната образователна програма за човешките права* в официалното образование е задължителна или не. Това означава, че нейното изпълнение все още зависи от

интересите на учителите и/или от позволенieto на училищния директор, който може да откаже програмата с мотива “натоварена учебна програма”.

Нито “Основа за реструктурирането на образователната система в Република Хърватска”, нито “Стратегия за развитие на образованието в Република Хърватска през 21 век” предложиха решения за преодоляването на тази неяснота. Нещо повече - нито един от документите не установява ясни връзки с *Националната образователна програма за човешките права*, както и с гражданското образование и управлението на различията в частност.

Програмата се основава на неделим, многостранен и траещ през целия живот подход за обучение за човешките права, демокрацията и гражданското общество. Тя включва както програми за детска градина, първо и второ ниво на началното училище, средното училище, така и образователна програма за възрастни. Първоначалното схващане на програмата е, че правото на образование е основата за упражняване на всички останали права и свободи, признати като “универсални, неделими и неотменими ценности на човечеството”. Дали и до каква степен индивидът ще развие своите вродени възможности за своето собствено благополучие, за благополучието на своето общество и на бъдещите поколения зависи от целите, съдържанието и методите на обучението и преподаването. Следователно Програмата визира образованието като:

- еднакво достъпно за всички, независимо от индивидуалните различия сред учениците според тяхната национална, етническа, религиозна, езикова или друга принадлежност, според техните възгледи или светоглед;
- разнообразно в организация, съдържание и методология, така че да задоволи индивидуалните нужди на всеки ученик и като цяло интересите на общността, към която принадлежи ученикът;
- базирано на хуманистична наука и улеснено чрез използването на съвременни комуникационни и информационни технологии;
- фокусирано върху зачитане на човешкото достойнство и основните ценности на демократичното общество.

Основната цел на Програмата е да подпомага децата, младите хора и възрастните в усвояването на основните принципи и ценности на демокрацията и гражданското общество, както и да развива интелектуалните и социални умения за активно и продуктивно участие в една плуралистична и парламентарна демокрация. Образованието за човешките права се определя като холистичен и траещ през целия живот процес на постигане на знания, умения, ценности и перспективи, които са крайно необходими за запазването на личното достойнство и демократичното общество.

Оста на Програмата се състои от понятията за универсални човешки права и основни свободи, равенство, социална справедливост и интеграция, гражданско съзнание и отговорност, плурализъм и межкултурно разбирателство, толерантност и уважение на различията, сътрудничество и партньорство, мирно и ненасилствено разрешаване на конфликтите, както и социална стабилност и сигурност. Индивидуалната свобода и развитието на обществото зависят от “индивидуалното разбиране и приемане на тези ценности, както и от укрепването на обществените институции за тяхна подкрепа и защита”.

Програмата се състои от следните пунктове за всяко образователно ниво:

- национална и международна среда и контекст (международни и национални стандарти за човешките права, юридическо осигуряване, съществуващи практики и т.н.);
- психологически и педагогически основи за изпълнението на програмата;
- специфични цели в развитието на знания, умения, нагласи, ценности и поведение;
- програмни звена и специфични теми;
- стратегии за изпълнение (демократична училищна среда, методи и обществени форми в обучението/преподаването на човешките права);
- системен мониторинг/наблюдение, преценка и оценяване (качеството на взаимодействието между учениците и работата в екип; самоосъзнаване и уважение към демократичните правила и процедури в училище; случаите на дискриминация и изключване на етническа, религиозна, социално-икономическа или умствена основа);
- ролята на учителя (рефлексивна, компетентна, разпоредителна, професионална згриженост);
- предпоставките за системен подход за образование за човешките права (подходящи юридически документи, обучение на учителите, подготовка на училищната администрация и образователни специалисти, сътрудничество и партньорство с родителите и местната общност, включваща правителствени и неправителствени организации, развитие на материалите за преподаване и обучение, включване на средствата за масова информация).

Изпълнението се основава на две стратегически понятия:

а) Стимулиране на многостепенен подход – от синкретичния индивидуален опит от първото ниво на началното образование чрез описателен анализ и интерпретация във второто ниво на началното училище до интердисциплинарния синтез в третото образователно ниво;

б) Пирамиден мултиметоден подход (участие, взаимодействие, разсъждение и придвиждане).

Глобални звена, които присъстват в Програмата на всички нива:

“АЗ” ниво се отнася до развитието на личното самоосъзнаване, личната автономия, самоуважение и самокритика;

“АЗ” и други нива се отнасят до развитие на самосъзнанието на различията, развитието на отвореността, толерантността и уважение към другите, сътрудничество и солидарност;

“НИЕ” ниво се отнася до разбирането на споделените нужди на обществото/общността, основано на принципите за човешките права и свободи, равенство, справедливост, плурализъм и взаимна зависимост;

Ниво – “светът като цяло” – се отнася до развитието на глобално съзнание, многоперспективност, чувство за взаимна връзка между култура и природа и индивидуалната отговорност за глобалните промени.

2.2.2. Структурни/организационни характеристики

Правителството на Хърватска няма определена политика по отношение гражданското образование, която да отразява главните демократични принципи и основните човешки права във взети мерки за управлението и ръководството на училището. С изключение на *Националната образователна програма за човешките права* тези принципи са повече или по-малко интегрирани в определени действащи по предназначение програми, например въпросът за равенството, както и в по-генерални стратегически документи, определящи промените в образованието. Някои от тези документи са описани по-долу.

Работна програма на правителството на Хърватска за периода 2000 – 2004

Програмата се появи между коалиция от шест партии вследствие на договор за организацията на законодателната и изпълнителната власт в държавата. Тя се основава на принципния ангажимент за формирането на гражданско, демократично, пазарно ориентирано общество, интегрирано в ЕС. Крайната цел е постигането на свободен, сигурен и уреден живот за всички хърватски граждани чрез укрепване на демократичните процеси и гражданското общество. Конкретните цели включват:

- а) развитието на парламентарната система и насърчаването на политическия диалог и толерантността;
- б) децентрализация на правителствените функции и финансиране;
- в) развитие на съвременна, ефективна и приложима законодателна система с оглед постигането на най-високо ниво на защита на човешките права;
- г) повишаване качеството на живот на гражданите чрез насърчаване на икономическия растеж;
- д) ускоряване на приватизацията и реструктурирането;
- е) интегрирането на Хърватска в европейските и световните икономически асоциации, включващо повишаването на свободната търговия и конкурентността;
- ж) изпълнение на ефективна социална политика;
- з) създаване на ефективно здравеопазване;
- и) увеличаване на бюджетните средства за образование, наука и култура;
- к) повишаване на сътрудничеството и приятелските връзки на международно равнище и добросъседски отношения.

Национална програма за действие за децата в Република Хърватска

Програмата беше приета от правителството през 1998 г. съгласно резолюцията на Генералната асамблея на ООН “Световна конференция за децата”, проведена през 1990 г., която между другото изисква всички държави и други членове от международната общност да действат в посока постигане на целите, определени от “Световна декларация и план за действие”. Освен това правителството взе решение за създаването на Национален съвет за децата. Основната задача на Съвета е да осъществява постоянен контрол върху изпълнението на националната програма за действие, както и да координира

действията на правителството и други организации в тази област. Програмата е насочена към защита на правата на децата, специфичните нужди на бедните деца и техните семейства, както и към децата с увреждания и тези, които живеят в риск. Нейната основна стратегия е насочена към повишаване на общественото съзнание с оглед да се популяризират проблемите на децата от тези групи.

Национална политика на Република Хърватска за повишаване равнопоставеността

Политиката беше приета през 1997 г. наред с “Декларацията и платформата за действие” на IV-тата Световна конференция на жените, проведена в Бейджинг през 1995 г. Платформата набляга на необходимостта от участието на жени в процесите на вземане на решения във всички сфери на живота. Хърватската национална политика за повишаване на равнопоставеността определя 12 области, включващи цели, мерки и механизми за изпълнение във връзка с повишаването на защитата на човешките права на жените и тяхното равнопоставеност; засилване на техните позиции в политическите структури, тяхната здравна защита, образование, квалификация и тяхното участие в икономиката, науката и културата. Тя също така установява насоки за предотвратяване на насилието спрямо жените и дискриминацията срещу тях и обсъжда рисковете за жените във военни конфликти. Правителствената комисия по равнопоставеността беше създадена с цел да се насърчи и контролира изпълнението на националната политика наред с принципите от Бейджинг.

Основа за реструктуриране образователната система на Република Хърватска

Текстът беше развит като опит да се анализира съществуващата ситуация в образованието и да се определят приоритетите за развитието на “Хърватското училище на 21 в.” в контекста на европейската интеграция. Образованието се възприема като национален стратегически приоритет, тясно свързан с развитието, глобализацията и формирането на идентичността. То е повлияно от четворната стратегия на ЮНЕСКО за повишаване на образованието, отнасящо се до 21 в. (обучението да бъде, да знае, да действа и да живее заедно). Документът очертава основните цели, обекти и принципи на образователната реформа, включваща организация, образователни стандарти, учебни програми, процедури за оценка и оценяване, преквалификационни и квалификационни курсове за подготовка на учители, финансиране и т.н. Сред принципите на образователната реформа са подкрепа на човешките права, плурализмът и демократичните ценности, както и правото на избор, еднаквите възможности и права на малцинствата, развитие на европейската идентичност, укрепване на процесите на автономия и децентрализация; насърчаване на професионалната етика и отговорност; увеличаване на интелектуалния капитал и международната толерантност и т.н.

Стратегия за развитието на образованието в Република Хърватска през 21 в.

Стратегията беше развита като неделима част от обширната стратегия за развитието на Република Хърватска през 21 в. Задачата беше осъществена от 19 групи от местни и международни експерти под егидата на хърватското правителство. Правителството прие документа през юни 2001 г. Основните принципи, на които се базира стратегията са следните: подход, акцентиращ върху отделната личност, справедливост за всички, отвореност, отговорност, доверие, сътрудничество, глобализация, развитие на идентичността, ефективност, демографско възстановяване, насърчаване на човешките ресурси и оптимизъм.

Документът определя приоритетите и целите в три широки области: общество, икономика и международни отношения. Обществените промени включват администрация, съдебна система, образование, наука, технология, комуникационни и информационни технологии (E-Croatia), здравеопазване, социална сигурност, култура, опазване на околната среда и регионално развитие.

Образователната стратегия се базира на широк анализ на съществуващата ситуация. Данните показват, че хърватската образователна система не покрива европейските стандарти и че ѝ липсват вградени механизми за насърчаване на структурните промени. Ключовата стратегическа цел на образователната реформа е “модерна, плуралистична, ефикасна, развиваща се система на обучение през целия живот, базирана на понятията “образование за всички” и “обучаващо се общество”. Предложени са следните промени:

- развиване на персонала, инфраструктурата и финансовите ресурси за интегрирането на всички деца в предучилищните програми в годината, предшестваща началното училище;
- намаляване на началното образование до период от 6 години и увеличаване на задължителното образование до 9-10 години, включващо повече факултативни курсове и по-отворени възможности след задължително образователно ниво (всичко това в контекста на обучение през целия живот);
- реформиране на националните учебни програми;
- приемане като главен приоритет развитието на информационно-комуникационните технологии в образованието;
- повишаване на ефективността на висшето/университетско образование чрез намаляване на продължителността на предуниверситетското обучение и чрез превръщането му в по-общо и увеличаване на следдипломното обучение;
- укрепване на контрола по качеството във висшето/университетско образование, повишаване на международното сътрудничество при изработването и изпълнението на учебните програми и при развиването на университетското управление;
- припознаване на формалното и неформалното образование за възрастни като част от цялостната образователна политика; осигуряването на по-добро интегриране на програмите за обучение на възрастни и съобразяването им с нуждите на пазара;
- увеличаване на инвестициите в образованието, децентрализация на образователното управление и подобряване на образователната инфраструктура;
- модернизация на обучението и образованието на преподавателите;

- насочване на образованието към демократично общество чрез утвърждаване на плурализма и укрепване на училищната автономия и на ролята на училището в развитието на местната общност.

2.2.3 Обучение на учители

Правителството няма политика за съдържанието на или приоритети за първоначално обучение на учители, или за квалификационно обучение на учители освен за организацията и продължителността на предквалификационните програми. Основната причина за това е фактът, че вземането на решения относно обучението на учители е разделено между Министерството на образованието и спорта и Министерството на науката и технологията. Първото отговаря за квалификационното обучение на учителите, докато второто отговаря за обучението на предквалификационни курсове за учители.

Министерството на науката и технологиите определя организацията, условията и квотите за прием за обучение на учители, докато Министерството на образованието и спорта трябва да посочи образователни (педагогически) стандарти - задача, която не беше постигната задоволително. Освен това няма ясна схема за диалог между тези две министерства, нито орган, създаден на правителствено ниво, който да координира тяхната работа в тази област.

Предквалификационното обучение на учители се осъществява от два типа институции: институции за обучение на учители и институции за висше образование.

Институциите за обучение на учители са два типа:

а) неуниверситетски академии за учители и гимназии за учители (учители за началното училище);

б) (университетски) педагогически и други факултети за обучение на учители (учители за средните училища).

Учителите, завършващи институции, които не обучават учители (като технически училища или факултети) трябва да преминат специални педагогически и психологически курсове, предшестващи или последващи тяхното постъпване на работа в училище.

Продължителността на курсовете на обучение се определя на базата на сложността на учебната програма и необходимото време за нейното усвояване.

Студентското университетско обучение трае най-малко 4 години, докато студентското професионално обучение трае най-малко 2 г.

Учебните програми за обучение на учители в университетите се изготвят от институциите за обучение на учители, приемат се от факултетните съвети, поставят се за разглеждане в Националния съвет за висше образование, одобряват се от университетския сенат и се финансират от Министерството на науката и технологиите. Стратегиите и механизмите за оценка и контрол на качеството са все още несъществуващи или недоразвити.

2.3. *Оценяване на културните различия и социалната кохезия*

2.3.1. Програма

През 1991 г., когато Хърватска се отдели от Югославия, в национални приоритети се превърнаха демократизацията, приватизацията и европейската интеграция, от една страна, и националното обновление и интеграция от друга. Като дългосрочните цели на образователната реформа бяха определени: а/ обучение през целия живот; б/ удължаване срока на обучение в началната степен; в/ прилагане на съвременни информационни и комуникационни технологии и г/ разработване на квалификационни и следквалификационни програми за обучение на учители. Краткосрочните цели включват:

- деидеологизация и деполитизация на училищата, програмите и учебниците;
- промяна в образователното законодателство;
- преориентация от югославски патриотизъм към национално самосъзнание;
- въвеждане на нови учебни програми във всички форми и нива на обучение, съобразени с тези в развитите страни, включително и възстановяването на гимназията;
- реинтеграция на занятията по религия и на религиозните училища в образователната система;
- откриване на частни училища.

Рамката, в която се извършиха промените, беше дефинирана с термина “хърватизация”. Процесът се възприемаше като стандартизация на хърватския език и възстановяването на хърватските традиционни добродетели, религия, национални символи и национални институции, които задължително са свързани с консолидацията на плурализма, както и с европейската перспектива и глобализацията. Тази комбинация от приоритети се превърна в предизвикателство към образователните институции поне по три причини: а/ системата все още беше силно централизирана; б/ принципът на плурализма, преди всичко етническият и религиозният плурализъм, се оказа насъвместим с принципа за национално обновление и в/ агресията срещу Хърватска задълбочиха етноцентристките тенденции в образованието. И така, през първата половина на 90-те, вместо плурализмът и демокрацията, образованието (на ниво стратегии, училищен мениджмънт и осигуряване на специалисти, учебни програми и учебници) беше проникнато от текстове, които проповядват идеите за национална самобитност, чистота и хомогенизация. Проблемите на преодоляването на различията, мултиидентичността и социалната интеграция бяха подценени и потиснати. Обучението (специално по история и литература) се превърна в мощно средство за разпространяване на хърватоцентризма и/или на “интегрирания хърватизъм”, които отказват да приемат националните, етническите и религиозните различия като характерна черта на хърватското общество и като обогатяване на хърватската история.

За да се сведат до минимум “погрешните разбирания и практики” в образованието в бъдещото демократично развитие на хърватското общество, много

е важно Министерството на образованието и спорта да преразгледа съществуващите стратегии и практики, за да може да изработи убедителни и ефикасни напътствия за една демократична и интегрирана училищна практика, която да се основава на един по-балансиран прочит на три основни документа: *Работна програма на правителството на Република Хърватска за периода 2000-2004 г.*, *Основа за реструктуриране на образователната система на Република Хърватска* и *Стратегията за развитие на образованието в Република Хърватска през 21. век*. Изглежда, че тези документи са разработени независимо един от друг и в последните два документа липсва единно становище относно образователните промени в контекста на една интегрирана плуралистична стратегия като средство за консолидиране на равенството, демокрацията и социалното единство.

Националният план и програмата за началното и средното училище се позовава на необходимостта от обогатяване на културните различия при определяне целите на отделни предмети, но не се позовава експлицитно на интегрираната идентичност, нито поставя въпроса за социалното единство, което се основава на признаването на принципа на плурализма. Както в много други страни в света, принципът на културния плурализъм в хърватската образователна система се разбира главно по отношение на предоставяне на образование на малцинствата. Този подход отразява едно доста ограничено схващане на мултикултурността, според което държавата помага на различни групи в преследването на техните специфични образователни интереси, докато “общите” интереси се смята, че се осигуряват от съдържанието на националната учебната програма, към която всички групи трябва да се придържат. Излишно е да се казва, че такава една “етноцентристка многокултурност”, в която няма обмяна на идеи, ценности и опит между групите, далеч не е достатъчна да превърне културното разнообразие в път към социална сплотеност.

Образованието на малцинствата в Хърватска е неразделна част от националната образователна система. Нейната организация, структура и съдържание се определят от Конституционния закон за човешките права и свободи и Правата на етническите и националните общности и малцинства, Законът за обучение на малцинствата на техния език и писменост и общите закони за началното и средното образование, както и от Националния план и програма. Според член 6 от Закона за обучението на малцинствата на техните езици и писменост програмите за обучение на малцинствата се състоят от едно общо ядро и специални предмети и курсове, предназначени специално за малцинствата (език и литература, история, география и култура на съответното малцинство). Те се определят и одобряват от Министерството на образованието и спорта на базата на прегледи, които се правят от асоциации на малцинствата и изцяло се финансират от държавния бюджет. Децата от малцинствата могат да се обучават на родния им език и писменост от детската градина до университета по един от трите официално признати модела на обучение на малцинствата. Децата-роми се обучават главно в училищата, наред с другите деца; някои посещават и летни училища, където учат за родната си култура, история, литература и т. н. Програмите за малцинствата рядко включват принципите на гражданското образование и/или интеркултурното образование. Независимо от това някои мултинационални/мултиетнически области съвместно

разработват мултикултурни програми за отпразнуване на международни дни /например Вуковар за Деня на Европа/

Един друг аспект на културното разнообразие, отразено в учебните програми, се отнася до религията. Обучението по религия беше въведено в училищата през 1991/1992г. като свободно избираем предмет. В зависимост от броя на учениците то може да се организира по училища или по религиозни общности. Занятията по Римо-католическа религия се провеждат в училищата за почти 80% от всички ученици в началната степен и за 77% от всички ученици в средните училища. Другите религиозни общности /Православна църква, Евангелистка църква, Еврейската общност, Ислямската общност, Адвентистката църква и т.н./ провеждат религиозното обучение главно в своите институции. Всяка религиозна общност предлага на Министерството своя програма, която се въвежда след потвърждаването ѝ от Министерството на образованието и спорта.

2.3.2. Структурни/Организационни характеристики

В Работната програма на правителството на Република Хърватска за периода 2001-2004 г. защитата на правата на малцинствата и подобряването на тяхното положение се признава като “една от фундаменталните политически задачи на правителството”, като се опира на конституционните и законовите постановления, съответните международни документи и положителната традиция в междуетническите връзки в Хърватска. “Непрекъснатото възстановяване и изграждане на мултиетническо самосъзнание е основата за стабилността на демократичното устройство като един от важните елементи на националните интереси на Хърватска”. Правителството се е посветило на подобряването на положението на малцинствата в сътрудничество с международната общност и, следователно, очаква международна подкрепа и съдействие в този процес. За да постигне това, то ще:

- предприеме “всички необходими мерки, за да премахне елементите на неравенство на гражданите на Хърватия, членовете на малцинствените общности, които съществуват на практика”;
- подсигурава “пълно прилагане на закона, регламентиращ правата на малцинствата и гарантиращи техните свободи, равенството, съхраняването и признаването на тяхната идентичност и участието им в обществения живот”;
- “премахва всички пречки, които възпрепятстват пълната гражданска интеграция на членовете на националните малцинства в хърватското общество”;
- предлага адекватни решения за гарантиране на положителното разделяне в изборното законодателство, за да осигурява, наред с общите граждански права и техните специфични права да предлагат и да избират свои представители.

Документът подчертава, че “членовете на малцинствата, които живеят в Хърватска представляват един мост към подобряването на връзките със страните, от които произлизат” и в същото време те “насърчават страните, чиито граждани

живеят като малцинство в Република Хърватска да подобряват положението на хърватското малцинство в тези страни и да се уважават техните свободи и права”. За съжаление решеността на правителството да развива една интегрираща стратегия за насърчаване на културния плурализъм и образованието на малцинствата в Хърватска не са напълно отразени в стратегическите документи. Една обединителна образователна стратегия, основана на признаването и уважението към културните различия, в които интересите на малцинствата са се смесили с интересите на обществото на преобладаващата етническа група все още предстои да се разработва.

2.3.3. Обучение на учители

Правителството няма определена политика относно съдържанието и приоритетите за обучението на учителите до започването на тяхната практика и/или обучението им на работното място що се отнася до управлението на различията с изключение на основните принципи, които произтичат от изискванията на отделни дисциплини, дидактиката (обща теория за методите на преподаване) и законите, регламентиращи образованието на мнозинството, както и на малцинствата. Едно от препятствията за реформата във висшето образование, касаещи тази сфера, е разпадането на Националния съвет по висше образование, чийто мандат включваше проблемите на обучението на учители. Според Закона за обучение на националните малцинства на техния език и писменост, обучението на малцинствата се води от квалифицирани професионалисти, които са от съответните малцинства или от такива, които не са от малцинствата, но говорят свободно езика на съответното малцинство. Учителите, които работят с малцинствата, се обучават в специални за целта институции за висше образование или “са подпомогнати за подготовката си под някаква друга форма”.

2.4. Пресечни точки

2.4.1. Обучение през целия живот

Не идеята за обучение през целия живот, а за образование през целия живот се определя като стратегическа концепция сред професионалистите и стратегите в Хърватска. То се разбира преди всичко като обучение на възрастни, а не като непрекъсната и интегрирана система от формални и неформални възможности за учене през целия живот. Тази тенденция е резултат от няколко фактора. Хърватска има дългогодишна традиция в образованието през целия живот. Първите институции са били основани през 1912. След Втората световна война се откриват редица народни и работнически университети, някои начални училища за възрастни, вечерни средни и полувисши училища. Много от тях са разполагали с добри специалисти и добро оборудване, което правело системата за образование на възрастни в Хърватска една от най-развитите в Европа. Въпреки това, образователната реформа през 70-те, основаваща се на идеята за обучение на работното място вместо в образователни институции, доведе до фрагментация и за

малко не стана причина за разпадането на цялата система. Към началото на 90-те системата претърпя нова серия от промени. Андрагогика, отделна дисциплина от педагогиката – т. е. науката за образованието – за изследвания върху образованието за възрастни, които доминираха в тази област, сега получава нападки като “фабрикация на комунизма”. Финансовата помощ за андрагогическите центрове, както и за публикуването на уникална хърватско андрагогическо списание беше прекратена.

Междувременно акцентът върху обучението през целия живот в образованието за възрастни беше подчертан. Образованието за възрастни законно се призна за неразделна част от началното и средното образование. И накрая, Законът за уневерситетите, отворени към народа, от 1997 г. допринесе за институционалното и програмното разнообразие в образованието за възрастни. Мрежата от институции за образование на възрастни от 1996 г. с одобрени програми, се състоеше от 51 средни училища за възрастни, народни университети, частни училища за възрастни и други институции с подобни програми. От средата на 90-те години броят на програмите по обучение за човешките права, ненасилственото разрешаване на конфликти, образованието за демокрация, толерантност и межкултурно разбирателство и т. н., бързо се увеличава. Лятната академия през 1998 г., организирана от Хърватската общност на народните и отворените университети, беше съсредоточена единствено върху обучението за човешките права и демокрацията. Преподаватели в Загребския народен и свободен университет бяха поканени от Националната комисия по обучение за човешките права да разработят *Национална програма за обучение за човешките права за възрастни* и в момента обучават преподаватели в тази област, в сътрудничество с университетски преподаватели, неправителствени организации и Министерството на образованието.

На концепцията за обучение през целия живот се обръща внимание в *Основа за образователната система в Република Хърватска* на Министерството на образованието, но не е напълно дефинирана. Докуманът постановява, че “една от най-важните функции на съвременното училище е да развива мотивацията на детето да приеме ученето и усвояването на знания като неразделен спътник в живота, като по този начин развива необходимостта и способността за учене през целия живот.

Първият официален текст, в който образованието през целия живот се признава като основна стратегия за промяна в образованието е *Стратегията за развитие на образованието в Република Хърватска през 21. век*. Документът определя бъдещето на хърватската образователна система като мрежа от формални и неформални институции на различни нива и под различни форми, тясно свързани посредством стратегия за непрекъснато партньорство. Перспективата за образование през целия живот е определена експлицитно като предпоставка за консолидацията на гражданското общество и за едно стабилно икономическо развитие.

2.4.2. Изследвания и разработване на стратегии

Изследователската дейност в Хърватска е регламентирана от Закона за научните изследвания. Научно-изследователските проекти се реализират от факултетите, институтите и институциите за висше образование. Приоритетите на *Националната програма за научни изследвания за периода 1996-1999 г.* произтичат от научните области/дисциплини и не включват никаква връзка с разработването на образователни стратегии. Не се прави изрична връзка и с развитието на демокрацията и гражданското общество и гражданското образование и управлението на различията по-специално. Въпреки че задачата на Националния научен съвет се предполага, че би трябвало да е осигуряването на системно развитие на научно-изследователската дейност чрез оценка на резултатите както и на състоянието и развитието на науката от гледна точка на международните стандарти, на качеството и на ползата за обществото, до момента много малко е направено за оценката на въздействието и ролята на научните изследвания за развитието на обществото. В доклада на консултантската програма за университетски проекти от семинара в Залцбург, проведен през май 2000 г. се твърди, че въпреки факта, че “университетите имат интелектуалния капитал и ноу-хау-то да направи огромни приноси за националното развитие и просперитет /.../ те не са били поканени като партньори в разработването на обществената реформа, нито търсят партньорство с индустрията, правителство и неправителствени организации, за да повишат своята роля в обществото”. Не е ясно дали въпросите на гражданското образование и управлението на различията ще бъдат обект на внимание в бъдещата нова научна политика, проектът за който изглежда се съсредоточава върху постигането на по-голямо единство между наука, образование и икономическо развитие. Главната цел е да направим системата по-гъвкава и отворена към иновациите, включително виртуални възможности (т.е. виртуални клиники за отдалечени крайбрежни зони).

2.4.3. Международно сътрудничество

Сега правителството става по-активно в търсенето на международно, двустранно и многостранно сътрудничество при сътворяването и осъществяването на образователната реформа. Такова скорошно ангажиране е, поне отчасти, резултатът от факта, че страната беше (а в някои области все още е) лишена от участие в основни международни програми за помощ през последното десетилетие поради различни, основно политически причини. През 2000 г. Хърватска беше домакин на важни делегации от пет страни от Югоизточна Европа, Европейския съюз и друга международна организация, които присъстват на *Загребската конференция*, организирана с цел да съдейства за помирение и сътрудничество, а също и за засилване на демокрацията и стабилността в региона с подкрепата и помощта на Европейската общност. *Финалната декларация на Конференцията* анонсира създаването на програма за подпомагане на Общността, известна като **CARDS** (*Подпомагане от Общността за реконструкция, демократизация и стабилизация*), която се осъществява сега. Хърватска е също така активен партньор в Пакта за стабилност и други международни програми. Въпреки това, по отношение на гражданското образование и управлението на различията, Министерството на образованието и спорта все още играе пасивна роля в

установяването на международно сътрудничество. То повече получава, отколкото търси международна подкрепа и помощ. Много проекти, които се осъществяват в тази област бяха официално одобрени от Министерството, главно основани на специално изработени договори между Министерството и дадена международна организация или институция.

2.4.4. Осигуряване на качество

Както е посочено по-горе, Хърватска няма политика за осигуряване на качество в образованието. На този въпрос се обръща значително внимание през последното десетилетие, но все още не е намерено задоволително решение. Все още началното и средното образование са преобладаващо програмноориентирани, докато висшето училище е по-професорски ориентирано. Съществуващият *Педагогически стандарт* регулира една малка част от проблема, главно свързан с организационни и финансови аспекти на преподаването на ниво начално и средно образование. Министерството на образованието и спорта сега е в процес на дефиниране на нови критерии, но проектодокументите не се отнасят изрично до измеренията на гражданското образование и управление на различията. Според доклада за Университетска проектопрограма за гостуващи консултанти/съветници, от семинара в Залцбург, май 2000 г., “нивото на отговорност отчасти се обяснява с липсата на оценки и прозрачни процеси(...). Нито за университет, нито за факултет е разработена стратегия за оценяване. Не се отдава никакво значение на спомагателния процес при оценяването на преподавателския персонал. Програмата за млади учени, която се въведе преди няколко години, все още няма механизъм за системна оценка сравняваща различните факултети. Тя трябва да бъде част от университетска стратегия за оценяване на качеството, която все още никой университет не е разработил.”

2.4.5. Информационни и комуникационни технологии

Развитието на информационните и комуникационни технологии е признато като един от най-важните приоритети във всички официални документи, отнасящи се до образователната реформа. В *Основа за реструктуриране на образователната система в Република Хърватска*, разнообразието на комуникациите е признато като един от важните принципи на образователната реформа, а грамотността в информационните технологии - като една от главните цели на една нова национална учебна програма. *Стратегията за развитие на образованието в Република Хърватска през 21 век* свързва информационните и комуникационни технологии със знанията, придобиването на умения, съветване, оценяване, сътрудничество и развитие на системата. В тези документи изрично не се споменава прилагането на информационните и комуникационни технологии в гражданското образование и управлението на различията.

Документ на Министерството на образованието и спорта за *Компютъризация на училищната система* определя целите на компютъризацията на училищата; елементарна компютърна грамотност за всички; комуникационно-информационна инфраструктура; подготовка на учители и професионални

помощници; сътрудничество и партньорство по отношение на компютъризацията на училищата и т.н. Документът е основата за развитието на училищната мрежа КРОСНЕТ, целяща да свърже всички начални и средни училища с Министерството на образованието и спорта и да осигури на училищата достъп до Интернет, инсталиране на централен регистър и резерв от база данни и подготовка на учителите да използват информационните технологии в своята ежедневна работа. Министерството на науката и технологията издаде подобен документ за сектора на висшето образование.

3. Мерки за осъществяване на политиката

3.1.Общ преглед

От януари 2000 г. Хърватското правителство беше заето с предефинирането на националните приоритети, за да ги доближи до европейските стандарти за развитие на социалното и икономическо благосъстояние, демокрация, гражданско общество, плурализъм и социална сплотеност. Тези цели са признати ясно в *Работната програма на правителството на Република Хърватска за периода 2000 -2004 г.* Документът също така посочва, че образованието е един от стратегическите инструменти за подпомагане на демократичните промени. Въпреки всичко образованието не получава нужното внимание нито от страна на правителството, нито от страна на обществото. Все още съществува тенденция да се обезценява важността на образователната реформа в сравнение с други обществени сектори (например дела на образованието е само 3.4% от брутния вътрешен продукт). Това означава, че образованието все още се възприема от гледна точка на разход, вместо да се разглежда като важен източник за развитието на обществото.

През 2000 г. е създадена *Основа за реструктуриране на образователната система на Република Хърватска*, а през юни 2001 г. *Стратегия за развитие на образованието в Република Хърватска през 21 век*, които определят какво трябва да се направи в образованието, за да се задоволят целите на обществото. Първият документ е разработен от група експерти от Националния училищен съвет към Министерството на образованието и спорта и следователно е подкрепен от Министерството. Вторият е резултат от работата на група експерти, номинирани от централното правителство и е напълно подкрепен от него. Понеже тези два документа се различават в много отношения (например нивото на съгласуваност и изчерпателност), е необходимо да се консолидират техните подходи и да се реши категорично КАК ще се постигнат промените по отношение на учебни програми и учебници, подготовка на учители, организация и управление на училищата, финансиране и оценяване на качеството, отговорности на централното и местно управление, сътрудничество с общините и т.н. Във връзка с това трябва също така да започне разработването на гражданското образование и управлението на различията.

3.2. Гражданско образование

3.2.1. Програма

Националният план и програма за началните и средни училища през 2000 г. не се занимава точно определено с въпросите на изпълнението. Документът е все още ориентиран към програмата/курс на обучение. Приема се за вярно, че всички училища осъществяват Националната програма на основата на 45 минутен час в клас, за което те получават пари от държавния бюджет или (напоследък) отчасти от местното управление. Обаче публикуваната Национална програма не съдържа мерки за осъществяване. Освен че определя целите, съдържанието (единици за знания и умения за всяка възрастова група) и процедури за оценяване, Програмата се занимава с въпроси на законовото осигуряване, училищен мениджмънт и организация, подготовка на учители и родители, сътрудничество с неправителствени организации и местни асоциации на общините, преподавателски/учебни материали, финансиране и т.н.

Националната програма за образование за човешки права е разработена от експерти, които работят под покровителството на Националния комитет за образование за човешки права към Хърватското правителство в контекста на обявеното от ООН Десетилетие на образованието за човешки права (1995 - 2004). Тя се опира на резултатите от спонсорирания от ЮНЕСКО и Холандското правителство проект *Мир и човешки права за хърватските начални училища*, а също така и на проекта *Гражданин и Конституция - основи на демокрацията* на Центъра за гражданско образование от Калабасас, САЩ. След проверката направена от над 40 неправителствени и международни организации, и след одобрението на правителството, Програмата е публикувана в самостоятелно издание и е разпространена в началните и средни училища. Тя не се отнася изрично до гражданското образование, макар че включва всички важни аспекти на гражданското образование и управлението на различията, например понятие за упълномощен, активен и отговорен гражданин, стратегии за осъществяване (вмъкване, проникване в учебните програми, комбинация и на двете); отправка към индивидуалното познание, умения, ценности и способности; осигуряване на мерки така че целите на образованието за човешки права да се отразят добре в учебните програми и учебните/преподавателски материали и т.н. Специалното наблюдение на нейното осъществяване в няколко училища показва, че учителите, които имат подходяща подготовка, успяват ефикасно да интегрират образователната програма за човешки права в своите часове и че те правят това в сътрудничество с местни неправителствени организации и по този начин свързват няколко други проекти под шапката на образованието за човешки права.

Министерството на образованието и спорта е в центъра на разработването на политиката за осъществяване на *Националната програма за образование за човешки права* за началните и средни училища, основана на преглед и оценка на съществуващата практика. Очаква се, че тя ще се занимае с въпроси на гражданското образование и управление на различията с намерение да ги интегрира по-категорично в програмата. Политиката също така трябва да държи сметка за броя на образователните дейности, които се осъществяват от неправителствени организации на местно ниво за мирно разрешение на конфликт,

гражданска и политическа грамотност, демокрация, социална отговорност, правилата на закона, равенството, човешките права или правата на детето. През цялото последно десетилетие, докато редовната система беше “замразена”, хърватските неправителствени организации са ангажирани с подготовката на учителите да се справят с новите образователни идеи и подходи. Някои от тях, например Център за мир, политика на ненасилие и човешки права; Форум за свободата на образованието; “Малка стъпка”; Център за изследване на мира; “Европейски дом”; “Училище за мир”, имат достатъчно експертни оценки, за да бъдат признати от Министерството на образованието и спорта в опитите си да укрепят и засилят образованието за човешки права в училищата.

3.2.2. Структурни/организационни характеристики

Разработването и осъществяването на *Националната програма за образование за човешки права* се координира от Комитет за образование за човешки права, един специално създаден през 1996 г. от правителството орган, със задачата да се занимава с проблеми на подкрепата и покровителството на човешките права чрез образование на национално равнище. След създаването на *Национален комитет по човешките права* през 2000 г. *Националната комисия за образование по човешките права* премина към Министерството на образованието и спорта със задачата да оценява изпълнението на Програмата, да предлага промени и да координира обучението на учители в тази област. За да се осигури по-ефективно изпълнение на Програмата на местно и училищно ниво, Министерството на образованието и спорта избра наскоро 21 регионални координатори за образованието по човешките права. Пълното сътрудничество между тях и Министерството, както и между Националната комисия за образование по човешките права и Националния комитет по човешки права предстои да се осъществи.

Част от задачите по изпълнението и оценяването на образованието по човешки права, навярно включващо аспекти от гражданското образование и управлението на различията, в бъдеще ще се изпълняват от новосъздадения *Център за образователни изследвания и развитие*, една съвместна инициатива на правителството на република Хърватска/Министерство на науката и технологиите и Фондация “Отворено общество”. На Центъра е възложено да подпомага правителството при изготвянето на политиката за изпълнение и на конкретните мерки за *Стратегия за развитието на образованието в Република Хърватска през 21-ви век*.

Няколко други институции и органи в държавната структура, пряко свързани с опазването на човешките права, могат да влияят на развитието и изпълнението на образованието по човешките права и гражданското образование в бъдеще:

- Хърватската парламентарна комисия по човешките права и правата на националните малцинства;
- Омбудсман;
- Правителствената служба за националните малцинства;
- Комисията към правителството на Република Хърватска за връзки с религиозните общности;

- Служба към правителството на Република Хърватска за неправителствени организации.

3.2.3. Обучение на учители

Поради липсата на ясни приоритети и разбираема стратегия за развитието на висшето образование, факултетите и техните звена са напълно автономни при промяната на съдържанието на учебните програми. Без системно изследване в тази област е много трудно с точност да се определи кои институции за обучение на учители в Хърватска провеждат курсове, които да подпомагат гражданското образование и управлението на различията. Понастоящем няколко университетски и следуниверситетски курсове, включващи принципите на гражданското образование и управлението на различията, се провеждат в Университета в Загреб:

Академията за учители предлага два квалификационни курса: *Образование по човешките права* (Департамент за подготовка на учители за начални училища) и *Образование за развитие* (Департамент за подготовка на учители за предучилищна степен).

Департаментът по образование във философския факултет провежда няколко курса от тази област: *Интеркултурализъм и образование*; *Образователна антропология* (следдипломно ниво) и *Интеркултурна педагогика* (следдипломно ниво). От академичната 2000/2001 г. беше въведена цялостна схема за завършилите степен на висше образование, съставена от следните образователни единици:

- Човешки права, Гражданско общество и образование;
- Нови модели в образованието на националните малцинства;
- Образователни програми за културно плуралистични общества: сравнителен анализ на целите, задачите, съдържанието и методите;
- Глобални аспекти на интеркултурализма: Теория и приложение;
- Стратегии за интеркултурното обучение;
- Образователни политики на международните организации;
- Партньорство между общност, семейство и училище в предучилищното образование;
- Правата на децата в съвременното хърватско семейно право;
- Демократизация на образованието;
- Стратегии за активно обучение;
- Образователни иновации: свободно движение, домашно обучение и E-mail-образование;
- Европейска интеграция и образователни промени;
- Глобални и регионални стратегии за образователни промени;
- Училищна автономия и самоорганизация;
- Алтернативни училища;
- Активно и съвременно учене.

Развитието на професионалната квалификация е задължително за всички учители. Всяко училище трябва да организира професионалното развитие чрез

учителски съвети. За съжаление повечето съвети са съсредоточени върху професионални и дисциплинарни въпроси.

При изпълнението на *Националната програма за образование за човешките права* обучението беше организирано от Министерството на образованието на регионална основа от 1999 г. До юни 2000 г. то се организираше от Министерството в сътрудничество с Организацията на човешките права - неправителствена организация от САЩ. От септември 2000 г. всички семинари се организират от Министерството. Към юни 2001 г. над 1 500 учители от предучилищната степен, началното и средното училище преминаха основно обучение по образованието за човешките права. Досега няма стратегия за квалификация и преквалификация на учители, която да възприеме разработването на методологии и подходи, които са съществени за стремежа към гражданско образование в контекста на преподаването и/или обучението в човешките права.

Важно е да се отбележи, че от 2000/2001 г. Министерството на образованието и спорта призна сертификати за обучение на учители, издадени от някои неправителствени организации, като валидни документи за професионалното издигане на учителите. Наскоро Министерството също така подготви *“Ръководство за директорите на училища”* с адресите на тези неправителствени организации, които “подпомагат образователната система в Хърватска и допринасят за изпълнението на националните образователни цели.”

3.3. Оценяване на културните различия и социалната кохезия

3.3.1. Програма

Формите за образование на децата от малцинствата са определени от *Закона за образованието на езика и писмеността на националните малцинства*. В момента в Хърватска се използват три модела:

Модел А – образование на езика на националното мнозинство, при който хърватските учебни програми са преведени на езика на малцинството; хърватският език се изучава по 4 часа седмично от началното до края на обучението;

Модел Б – (двуезично образование) – социалните/хуманитарни предмети се преподават на езика на националното малцинство, а естествените науки се преподават на хърватски език; тук също учениците от малцинствата изучават хърватски език 4 часа седмично от началното до края на образованието;

Модел В – изучаване на роден език и култура (5 допълнителни часа седмично);

Специфичната политика на провеждането на образованието на малцинствата не е създадена отделно от нормативните актове и малцинствените програми.

3.3.2. Структурни/Организационни характеристики

Децата от националните малцинства могат да учат на родния си език и писменост от предучилищната степен на образование до висше образование. Всички малцинствени училища са част от националната образователна система и се финансират от Министерството на образованието и спорта. Броят на образователните институции с програми за малцинствата (всички модели) през 2000 г. е следният:

Малцинство	Предучилищно обучение	Начално училище	Средно училище	Висше образование
Сърби	10	34	9	-
Италианци	24	17	4	1
Чехи	2	4 (11)	1	-
Унгарци	2	3 (20)	4	-
Словаци	-		-	-

През февруари 2001 г. правителството на Република Хърватска прие *“Модел за реализацията на правата на членовете на националните малцинства”*, развит от Службата за националните малцинства, който да служи като рамка за разпределението на държавния бюджет за програмите и дейностите на организациите и институциите на националните малцинства през 2001 г. Моделът предвижда специална програма за ромското население, както и специален ромски консултант, който да наблюдава изпълнението на програмата.

Два са критериите, по които се определя подборът на консултант. Той трябва да е член на ромското население и не трябва да заема висока длъжност в нито една ромска организация или институция.

Друг източник на подкрепа за малцинствени програми е Службата към правителството на Република Хърватска за неправителствени организации. Службата беше създадена през 1998 г. чрез акт, одобрен от правителството, със задача за изграждане на по-тясно и ползотворно сътрудничество между правителството и неправителствените организации като важна предпоставка за развитието на хърватското гражданско общество. Тази Служба инициира проект на нов Закон за сдружаването и включи представители на неправителствените организации в експертната група, която да подготви документа. Наскоро беше проведена Национална дискусия, за да се провери дали проектодокументът ще бъде одобрен. Заинтересованите групи могат да коментират със Службата, с Министерството на правосъдието, администрацията и с местното самоуправление. От януари 2001 г. Службата работи в рамките на *“Програма за сътрудничество на Правителството на Република Хърватска с неправителствения сектор в Република Хърватска”*, един законово необвързващ документ, който има силно морално влияние, тъй като е разработен съвместно от правителството и неправителствените организации. Документът признава секторът на неправителствените организации като неделима част от социалния и политическия живот на Хърватска и разглежда неправителствените организации като партньори на правителството при определянето на обществените интереси. Той дефинира правата и задълженията на двете страни една спрямо друга и определя областите на сътрудничество, а именно: проектозаконови, консултиране в процеса на

разработването на национални програми, оценяване на националната политика, децентрализация, финансова подкрепа за неправителствения сектор и т.н. Някои от основните принципи на сътрудничество са:

- Партньорство;
- прозрачност в работата на правителството и сектора на неправителствените организации;
- засилване на независимостта на гражданския сектор;
- отговорно използване на обществените ресурси;
- осигуряване на равни възможности за всички;
- уважение на принципа на спомоществователството като основа за партньорство;
- активна подкрепа за ненасилието и признаване на различията;

През 1998 г. Службата разработи “Модел за правителствена подкрепа за програмите на неправителствените организации” за социално благоденствие, човешки права, образование, активно участие на младите хора. Процедурите и резултатите от търга бяха публикувани във всекидневниците и в Национален вестник. Някои от бъдещите дейности на Службата са:

- Разработване на децентрализирани схеми на финансова подкрепа за неправителствени организации, особено предоставянето на подкрепа за центровете на регионалните общности за развиване на сътрудничеството сред местните власти, представителите на синдикатите и неправителствени организации;
- Обучение на държавната администрация (централна и местна) с цел по-ефективно сътрудничество с неправителствените организации;
- Повишаване на прозрачността на Службата и на всички държавни и местни административни органи;
- Разработването на финансова помощ за неправителствените организации и на модели за оценяване на разпределението на държавния бюджет.

В областта на защитата и подкрепата на човешките права правителството в последно време инициира редица прояви най-вече в сътрудничество с международни организации. Сред тях са:

- Организиране на международна конференция по човешките права и демокрация (в сътрудничество с Представителството на Върховния Комисариат към ООН за човешки права в Хърватска и Европейската комисия);
- Създаване на Комисия по човешки права и Национален комитет за образование по човешки права;
- Разработване на Национална система и програма за защита и подкрепа на човешките права;
- Създаване на Служба по човешките права, на Национален комитет за международни хуманитарни права, на Работна група по расизма, расовата дискриминация, ксенофобията и нетолерантността, която скоро ще се

преобразува в Национален комитет; Създаване на Национална комисия за подкрепа на мултиетническо и демократично общество;

- Създаване на списание за човешките права;
- Създаване на документален център за човешките права в Загреб в сътрудничество с Представителството на Върховния Комисариат към ООН за човешки права в Хърватска .

3.3.3. Обучение на учители

Виж т. 2.2.3. и 3.2.3.

3.4. Пресечни точки

3.4.1. Обучение през целия живот

Виж т. 2.4.1.

3.4.2 Изследвания и разработване на стратегии

Въпреки че Хърватска няма политически мерки за изпълнение, някои от действащите проекти на Министерството на науката и технологиите, които са свързани с развитието в областта на гражданското образование и управлението на различията, са:

- Училищна учебна програма и характеристики на хърватската национална култура;
- Демократична и национална политика в Хърватска през 90-те години;
- Нова ценностна система и социални промени в Хърватска;
- Образователни аспекти на реинтеграцията;
- Психологическа адаптация на децата след войната и подкрепа на училището;
- Хърватската демокрация и нейните медии;
- Качество на университетското преподаване;
- Малцинствата - връзката на Хърватска с Европа;
- Хърватски исторически модели;
- Образователен модел на Хърватския дунавски регион;
- Религиозните общности в Хърватска и тяхната роля за процесите на интеграция;
- Нация и религия: католицизъм, православие и ислям;
- Модерна демокрация и Република Хърватска;
- Политическа култура в Хърватска;
- Структуриране на местно управление и самоуправление;
- Образование за възрастни в Хърватска, основано на социалните промени;
- Образователна помощ за изселените и върнатите деца;
- Педагогически аспекти на новаторските учебни програми за началното училище.

3.4.3. Международно сътрудничество

Международното сътрудничество, свързано с реализирането на принципите на гражданското образование и управлението на различията, включва много проекти осъществени в Хърватска на базата на договори между Министерство на образованието и спорта и следните организации и/или институции:

- УНИЦЕФ (Серия от проекти за правата на детето; образование за развитие, сътрудничество и толерантност; мирно разрешение на конфликтите и равностойно посредничество, психо-социална подкрепа за изселени деца и учители, а също и за деца и учители - бежанци и т.н.);
- ЮНЕСКО (Проект за мир и човешки права за началните училища в Хърватска; Асоцииран училищен проект и т.н.);
- UNHCR (Техническа помощ за подпомагане на човешките права и демокрация);
- Отворено общество (Многобройни образователни проекти, имащи за цел да подпомогнат демокрацията и гражданското общество; финансова подкрепа на новосъздадения Център за изследване и развитие на образованието);
- Съвет на Европа (Множество проекти и дейности, включително граждански сайтове и семинари за обучение за човешките права и помирение в Източна Славония);
- Европейска комисия (Европа в училище, Темпус);
- Център за гражданско образование от Калабасас, САЩ (Проект “Гражданинът и Конституцията - основи на демокрацията”);
- Културконтакт от Виена (Проект за управление на конфликт и ненасилствено разрешение на конфликт);
- Немски институт за дистанционно обучение (Проект “Образование за демокрация”);
- ПРОНИ Институт от Виена (Проект за развитие на младежки служби в Източна Славония).

Много проекти се осъществяват също така от хърватски неправителствени организации с подкрепата на чужди дарители като USAID, Отворено общество - Хърватска, Холандско, Норвежско, Английско, Канадско, Швейцарско и много други посолства в Хърватска, Фондация “Фридрих Еберт”, Фондация “Фридрих Нюман”, Фондация “Мот”, Център “Олаф Палм”, Фондация “Уинстън” за световен мир, Уестминстърската фондация за демокрация и т.н. За съжаление много малко образователни институции са се възползвали от техния опит, основно поради нежеланието от страна на Министерството на образованието и спорта да признае неправителствените организации като партньори при организирането на допълнителна квалификация на учителите.

3.4.4. Осигуряване на качество

Все още не е предприета никаква политика, която да осъществи мерки за осигуряване на качество в образованието въобще, и в гражданското образование и управлението на различия по-специално.

3.4.5. Информационни и комуникационни технологии

Според документ на Министерството на образованието и спорта за *Информатизация на училищната система*, е осъществена една важна част от информатизацията на училищната политика (училищна мрежа - КРОСНЕТ). Инсталирани са компютри в почти всички училища, много от тях имат достъп до Интернет и са разработили свои собствени уеб-страници, учителите са обучени в информационните технологии и е създаден централен регистър и база от данни. Все още се осъществяват други действия като разработване на информационна инфраструктура на Министерството на образованието и училищна уеб-мрежа. Сред задачите, които предстоят в близко бъдеще, е сътрудничеството с Министерството на науката и технологията и Министерството на културата при разработването на информационни технологии за училищата.

3.4.6. Финансиране

Преди 2000 г. беше отпусната една значителна сума от държавния бюджет за създаване на Национален комитет “Образование за човешки права” и разработване на *Национална програма за образование за човешки права*, а също така и за нейното отпечатване и разпространение в училищата. Първоначално подготовката на учителите за реализирането на програмата беше осъществена с помощта на Асоциации за образование за човешки права, една неправителствена организация от САЩ и Холандското правителство. През 2000 - 2001 г. Министерството на образованието и спорта отпусна 1,200,000.00 хърватски крони (еквивалент на 155,000 US\$) за семинари за обучение на учителите по човешки права, включително и обучение на окръжни координатори. Второстепенна помощ беше осигурена чрез други програми на Министерството, например младежки проекти, граждански сайтове, Проект за гражданство и демокрация и т.н. Министерството участва също така и в някои семинари, организирани от неправителствени организации чрез плащане на техните разходи за пътуване, квартира и т.н.

През 1999 г. 16,617,000.00 хърватски крони бяха отпуснати за осигуряване на информационни технологии в началните училища и техните библиотеки, докато само 2,823,000.00 - за средните училища за същата цел.

Както беше споменато по-горе образователните програми за малцинствата са изцяло финансирани от държавния бюджет въз основа на изчисления, направени от Министерството на образованието и спорта. Културните и образователни програми за малцинствата също така получават подкрепа и от Правителствената служба за националните малцинства на Република Хърватска. През 2001 г. Службата има намерение да похарчи общо 18,000,000.00 хърватски крони от държавния бюджет за съвместни програми с малцинствените общности, а също

така и за програмите на 28 отделни организации и институции на националните малцинства. Следните институции са ползватели на отпуснатите средства от държавния бюджет в хърватски крони:

Италиански (4 организации и институции)	3,912.000.00
Чешки (2 организации и институции)	1,632.000.00
Словашки (1 организация)	612.000.00
Унгарски (2 организации)	2,000.000.00
Руски и Украински (1 организация)	774.000.00
Сръбски (5 организации и институции)	4,550.000.00
Германски и австрийски (3 организации)	320.000.00
Израелски (1 институция)	320.000.00
Словенски (1 организация)	364.000.00
Албански (1 организация)	364.000.00
Босненски (2 организации)	490.000.00
Ромски (3 организации) + специална програма	1,234.000.00
Черногорски (1 организация)	364.000.00
Македонски (1 организация)	364.000.00
Общи програми за националните общности	700.000.00

Правителствената служба на Република Хърватска за неправителствените организации е друг източник за финансиране на програми за общностите, някои от които са свързани с гражданското образование и управлението на ресурси. През април 1999 г. правителството подкрепи 351 "приоритетни" програми (от 1145 предложени) представляващи интерес за развитието на местните общини на обща стойност 28,316.522.47 хърватски крони. Програмите за образование, човешки права и развитие на гражданското общество получиха 3,658.066.00 хърватски крони (12.92% от общата сума). Процедурите и резултатите от офертите бяха публикувани в ежедневната преса и в Национален вестник.

4. Идеи на обществените организации

4.1. Общ преглед

Хърватска има дълги традиции в областта на активността на обществените организации. През 19 век гражданските активисти са познати като пазители на националните интереси. Много от тях бяха също така самоорганизирани или организирани от църквата в благотворителни групи, които се грижат за недъгави, бедни и бездомни деца. Женски организации са предлагали курсове за селски жени за подготовка в четене и писане, хигиена, семейни икономии, готвене и шиене. През комунистическия период хърватското общество е разделено въз основа на идеологиите. Предишните организации са разпуснати като остатък от буржоазното време или абсорбирани в една обширна система от организации и институции създадена от апарата на Комунистическата партия с цел да се разпространяват комунистическите идеи сред масите. Една незначителна част остават свързани с

благотворителната работа на църквата или се превръщат в нелегални антикомунистически организации, посветени на задачата за национално освобождение; мнозинството от тях напускат страната и започват да действат в чужбина.

В началото на 90-те години изчезват ръководените от комунисти местни обществени организации и се появява едно ново поколение активисти на обществените организации в контекста на войната. Създадени са стотици неправителствени организации, общностни асоциации, църковни клубове, младежки, квартални и самопомощни групи с цел да се грижат за изселените и бежанците. Мнозинството от тях осигуряват хуманитарна помощ и психологическо лечение на следвоенните травми на хиляди деца и младежи, които не могат да се справят със загубата на членове от своето семейство и/или насила са изселени. Продължително психологическо лечение е осигурено и на голям брой цивилни и войници, които са били затворени и измъчвани в лагери и по-късно не бяха в състояние да се реинтегрират в нормалния живот, тъй като страдат от множество психологически смущения. Сред най-деликатните случаи, които се нуждаят от продължителна помощ са тези на млади жени, които са държани насила в лагери и системно са били изнасилвани. Когато са освободени, много от тях се намират в положение на напреднала бременност и се нуждаят не само от психологическа и психиатрична, но и от медицинска и социална помощ.

Макар че идеята за комбиниране на хуманитарна и психологическа помощ с обучение в толерантност, мирно разрешение на конфликти, межкултурно разбирателство и гражданска отговорност се появява по-рано на дневен ред в дейността на неправителствените организации, нейното реализиране остава проблемно за известно време. Много хора възприемат тази идея като знак на неуважение към едно измъчено население, което се нуждае от време да излекува раните и да преоткрие ценностите на помирението. Други се противопоставят на такива програми, вярвайки че те противоречат на националните интереси по време на война; това мнение се споделя от доста държавни медии, които заклепват неправителствените организации на различна основа. Все още някои други мислят за програмите като за прикрито потисничество от страна на прагматичния Запад, който отказва да прави разлика между жертвите и виновниците на престъпленията. От друга страна някои неправителствени организации считат, че не са достатъчно подготвени за обучение на учители и възпитатели, вярвайки че подготовката принадлежи само на професионалните институции. Абсурдното е, че тези институции са буквално “замразени” и до голяма степен не забелязват нуждата да се намесят в подготовката на учителите, които да разберат и да отговорят ефективно на променените нужди на обществото, а също така да помогнат активно за възстановяването на социалната постройка.

Въпреки всичко, през 1992 - 1993 г. някои неправителствени организации принадлежащи към Мрежа за антивоенна кампания, например Център за мир, Ненасилие и човешки права от Осиек, организират първите семинари за подготовка на учителите на тема мирно разрешение на конфликт и толерантност. Сред най-ранните инициативи е 3-дневен семинар за обучение в толерантност, организиран през 1993 г. от ЮНЕСКО и Хърватския комитет към ЮНЕСКО, който одобрява хърватски и сръбски учители в едно училище, силно пострадало от войната.

След края на войната и особено след като Хърватска възвръща суверенитета над окупираните територии през 1997 г., обществените организации започват предфиниране на своите приоритети с цел да насърчат демократичните промени. Това има като резултат профилиране на програмите, които се фокусират върху подготовката на младите хора, деца, учители, други професионалисти и обикновени граждани за тяхната активна роля при формирането на бъдещето на тяхното общество. Тези програми не само въведоха нови теми, например познание за ненасилствено разрешение на конфликт, межкултурна чувствителност, гражданска отговорност, човешки права, толерантност и т.н., но също така и нови стратегии за преподаване и учене и нови методи като например открита дискусия, работа в екип, ролеви игри, симулиране, действие - изследване, мозъчна атака, активно слушане, равнопоставено посредничество, съдействие за самопомощ, систематизиране, лобиране и т.н. Все повече и повече учители участват в тези нетрадиционни семинари и работни срещи през този период и скоро стават радатели за прилагането на новите знания и умения в класните стаи и споделят опита си със своите колеги. В училища, които са ръководени от твърдолинейни директори, в началото тези нововъведения се осъществяват почти нелегално, от малки групи учители, които се осмеляват да оспорват традиционните образователни практики и строгите правила.

Истина е, че в началото хърватските неправителствени организации бяха силно зависими от чужда помощ и програми. Те започват да се учат от опита на голям брой международни и чужди неправителствени програми, а така също и междуправителствени организации, които донасят в Хърватска своите експертизи и ентузиазъм за промяна. Сред най-видните са УНИЦЕФ, ЮНЕСКО, Върховен комисариат към ООН за човешки права в Хърватска, Съвета на Европа, Фондация "Сорос", Европейски съюз, Световна банка, USAID, Хелзински комитет, Амнести Интернешънъл, Католическо подпомагане, Каритас, Център за гражданско образование от Калабасас и HREA от САЩ, Културконтакт от Австрия, ПРОНИ институт от Швеция. Хърватските активисти комбинират международни подходи с един уникален опит от живота в посткомунистическо и следвоенно общество. Някои от програмите, особено онези осъществени под покровителството на междуправителствени организации, получават разрешение от Министерството на образованието, като получават термина "сътрудничество". Но много малко до неотдавна са признати наистина като съставни части на една добра практика, която може да се използва в редовното обучение. Неспособни да променят строгите университетски програми, много университетски професори и изследователи също се присъединяват към обществените организации с цел да развият и/или тестват своите образователни/учебни модели.

Практически е невъзможно да се изброят всички проекти и/или програми по гражданско образование и управлението на различията или свързаните с това области, които бяха осъществени в Хърватска на ниво обществени организации през последното десетилетие, да не говорим да се опише всеки или всеки един от тях. Някои организации все повече се съсредоточават върху учителите и/или неопределена публика, някои се насочват към младежите и студентите, докато други са насочени повече към децата от предучилищна възраст и учениците от началното училище. Хиляди инициативи бяха осъществени от неправителствени

организации от Загреб и други съседни градове (Център за изследване на мира, “Малка стъпка”, Форум за свобода на образованието, “Амнести Интернешъл” - Хърватска, “Европейски дом”, “Европейско движение” - Хърватска, Европейски младежки клуб, “Стъпка по стъпка”, Хърватски Хелзински комитет, “Хърватско общество за дебати”, Център за психологическа помощ, “Слънчоглед”, Център за изследване на жените, “В.а.б.е.”, Център за директна защита на човешките права, “Магна Карта”, Хърватска секция на ISHR-IGFM, Европейска младежка група, Европейски младежки парламент, Хърватски младежки съвет, Хърватски легален център, Асоциация на младите юристи, Център за доброволци, Местна демократична агенция от Сисак, Комитет за човешки права от Карловац и т.н.), Централна и Източна Славония (Център за мир, политика на ненасилие и човешки права от Осиек, Европейски дом от Славонски брод, Прони център от Вуковар, Младежка дунавска група за мир, Група за младежка дейност от Осиек), Риека и съседните градове (Училище за мир от Мъркопал, Номо от Пула и т.н.).

За съжаление не са направени систематични анализи и оценка на образователните дейности на неправителствените организации в Хърватска. Много важни данни са почти загубени поради липсата на интерес към оценка на неформалното образование сред професионалните изследователи, а също така и сред самите неправителствени организации. Въпреки всичко се споменават някои дейности, осъществени от тези обществени организации съобразно качеството, посоката и резултатите от тяхната работа:

Център за мир, политика на ненасилие и човешки права - една добре позната неправителствена организация от Осиек, Източна Славония, създадена през 1992 г., с цел да подпомогне учители, други професионалисти, младежи и обикновени граждани от различен етнически и религиозен произход за продуктивно ненасилствено управление и разрешаване на конфликти, основано на повишаване правата на човека, равенство, мир, плурализъм и гражданско общество. Два от нейните главни проекти са: *“Изграждане на демокрация и гражданско общество”* и *“Образование за изграждане на мир и психологическо развитие на личностите и обществото в Източна Славония и Дунавския регион - творчески работни срещи”*. Първият насочва вниманието си към подготовка на гражданите за наблюдение на изборите и непартизанска кампания, да се подпомогне развитието на неправителствения сектор и сътрудничество между правителствени и обществени организации. Вторият проект стартира още през 1992 г. Първоначалната цел е да се помогне на изселените учители и деца, включително и завърналите се при преодоляването на травмите от войната, като се научат да владеят техниките за управление и самоосъзнаване на травмите. Дългосрочната цел е да се изгради културата на мира и политиката на ненасилие като предпоставка за едно стабилно гражданско общество. Проектите включват образователен и посреднически компонент. Образователният компонент се фокусира върху придобиването на нови ценности и нови техники. Той се осъществява чрез работни срещи и семинари, организирани всяка седмица. Темите включват: умения за комуникативност/общуване, изразяване на емоции, активно слушане, защита на човешки права, стратегии на сътрудничество, формиране на самоуважение и самоувереност, намаляване на предразсъдъците и повишаване на толерантността.

След един основен курс участниците се включват към по-комплексни проблеми: рехабилитация след стресова травма, терапия на реалността, алтернативи на насилието, посредничество и разрешение на конфликт, религиозна толерантност и екология. Посредническият компонент се фокусира върху директната психологическа помощ чрез групова работа и индивидуална терапия. Ползватели на проекта са учители, активисти за мир, деца, млади хора, жени и членове на религиозни общности. Тяхното обучение се организира в три групи: много опитни, по-малко опитни и учители живеещи в предишните окупирани територии. Напоследък, Центърът разработва програма за гражданско образование за Университета в Осиек (Биологически и Химически департамент). Неговата дейност е призната от Министерството на образованието и спорта като спомагаща за реализирането на националните образователни цели. Програмите на Центъра са интегрирани в Националния каталог на семинарите за подготовка на учители.

“Малка стъпка” - една неправителствена организация от Загреб, добре позната от началото на 90-те години с нейната инициаторска работа за подготовка на учители за мирно разрешение на конфликта и равностойно посредничество. През периода 1995 - 2000 г. организацията осъществява един проект, спонсориран от УНИЦЕФ за *“Мирно разрешение на конфликта, равнопоставено посредничество на младите хора и равнопоставено образование в училищата”*, който включва над 50 начални училища със завърнали се след войната ученици из цяла Хърватска, включително Вуковар, Борово село, Осиек, Дал, Книн, Топуско, Войнич, Глина, Карловац, Загреб - Козари Бок. Основна цел на проекта е да се развие програмата за “мултипликация на множителите” т.е. за подготовка на учители, училищни педагози и психолози за активни и ненасилствени техники за разрешение на конфликт, комбинирани със стратегии за освобождаване от травмите, за да се подготвят те да предават своите знания и умения на своите ученици от различен етнически, религиозен и социално - икономически произход, а също така и на други учители и на родители. Общо над 3 000 ученици са включени в програмата за ненасилствено разрешение на конфликт и за равностойно посредничество, провеждана като интерактивни работни срещи или като допълнителна учебна дейност, или като част от редовните училищни предмети. Осъществяването на програмата се наблюдава и оценява и резултатите са широко разпространени. Програмата е призната от Министерството на образованието: обучените учители получават сертификати от Института за повишение на квалификацията към Министерството и семинарите на организацията “Малка стъпка” са включени в Националния каталог за семинари за подготовка на учители, издаван от Министерството ежегодно. В момента се очаква програмата за ненасилие и равностойно посредничество да получи статут на допълнителна учебна програма.

Форум за свободата на образованието - неправителствена организация с идеална цел, създадена през 1992 г. в Загреб от група учители и изследователи в образованието, посветена на целта да развие отворена и плуралистична образователна система, професионална и училищна автономия, достойнство за ученици и учители, а също така и качество на образованието. Форумът организира

голям брой кръгли маси и дискусии за стратегически въпроси в образованието, включително изграждане на политика, образователна реформа, плурализъм в образованието, образователно сътрудничество със съседните страни и т.н. През 1997 г. организацията започва научноизследователски проект за анализ на съдържанието на хърватските учебници по история в началните и средни училища, което поражда голям брой ценни предложения за промяна. Този анализ на учебниците по история сега е разширен и включва учебници по литература, география и образование за демокрация в Хърватска, Словения, Босна и Херцеговина. Програмата *“Силата на графитите”* се реализира през 2000 г. в сътрудничество с Факултета за политически науки. Той съдържа 10 видео-единици, всяка от които се занимава с различни въпроси: политика, държава, власт, избори, граждани, самоуправление, общество, международни отношения, света и хърватската държава. Има намерение материалът да се използва в средните училища. Два проекта привличат вниманието на учителите. Проектът *“Четене и писане за критично мислене”* води своя произход от американска програма, преведена и адаптирана според хърватските нужди. Той съдържа серия от семинари, целящи да развият учителските способности за изграждане на творческо мислене и демократични отношения сред учениците чрез употребата на интерактивни преподавателски методи. *“Улично право”* е световно известна образователна програма, която се фокусира върху развитието на законова и гражданска грамотност сред младите хора с цел да им се даде възможност да имат активна и отговорна роля при формирането на бъдещето на своето общество. Чрез интерактивни методи (анализ на ситуация, ролеви игри, симулация и т.н.) те научават основни идеи и умения за участие, диалог, дискусия и преговори, основани на законни стандарти и процедури. Министерството на образованието и спорта включи една от програмите на форума в Националния каталог на семинари за подготовка на учители, което означава, че след завършване на семинара учителите получават официални сертификати от Министерството, валидни за тяхното професионално издигане.

Център за изследване на мира - неправителствена и неформална обучаваща институция от Загреб, позната с нейните добре организирани интердисциплинарни курсове. Тя предлага две важни програми, посетени от граждани с различна възраст, професии, образователен статут и етнически произход. *“Годишната програма за изследване на мира”* се фокусира върху изграждане на мира, човешките права и гражданското общество. При следващото провеждане на програмата през периода 2000/2001 академична година се предлагат следните 13 курса, 212 часа общо за годината: Въведение към изследването на мира; Изкуството на ненасилието; Разбиране на насилието; Управление на конфликта; Човешки права - предизвикателство за промяна; Гражданска политика; Култура на противопоставяне на жените: митологии, метафори и активизъм; Дългосрочна политика на ненасилие; Технология и комуникация; Изграждане на мира; Учене, основано на опита; Защита на околната среда и поддържащо развитие; Национална идентичност, Отношения между половете. *“Програмата за мирно изграждане”* е предимно за граждани, които живеят извън столицата. Тя съдържа четири подпрограми: “МИРаиДА” (“Да” за мирна програма); Основна (важни идеи в

тази област); Младежка “МИРаиДА” (курсове, разработени за младежи и млади активисти); “МИРаиДА плюс” (курсове за напреднали, организирани за участници от Хърватска и съседните страни); и Партньорство за “МИРаиДА” (предназначен за членове на политически партии и профсъюзи на местно равнище като способ за издигане на гражданското общество, човешките права и половата осведоменост). Освен тези програми, се осъществяват две допълнителни дейности в Центъра: “Библиотека за мира”, отворена за обществеността, и “Допълнителна обществена програма”, покриваща следните въпроси: военни престъпления, насилие и тероризъм в Западна Европа, трансформация на конфликта в началните училища, въведение към качествена наука, интегративна психотерапия. През 2000 г. са включени повече от 250 участници в главните образователни програми и още 300 допълнително участваха в обществените дискусии. Сега програмите се посрещат добре от обществото и медиите, а също и от учителите. Въпреки това, тези програми все още не са официално признати от Министерството на образованието като неделима част от образованието за възрастни и/или обучение през целия живот.

Проект за мир и човешки права за хърватските начални училища, започнат през 1997 г. под покровителството на ЮНЕСКО, Холандското правителство, Правителството на Република Хърватска и Хърватската комисия за ЮНЕСКО с цел да се разработи всестранен подход към образованието за мир и човешки права в хърватските начални училища. Той е осъществен от независима група изследователи от Университета в Загреб, работещи в тясно сътрудничество с учители и активисти за мир и човешки права от Хърватска и чужбина. През 1998 г. идейната рамка на образование за човешки права (политически доклад) и програма за 1 - 4 клас, разработена в проекта, са одобрени от Националния комитет за образование за човешки права като база за една национална общообразователна програма К-12 за образование за човешки права. Проектът се осъществи в две фази. Като в един проект за политически доклад са подготвени следните учебни/преподавателски и препоръчителни материали за учители и ученици: а) ръководство за учители; б) два учебника за ученици (за класове 1-2 и 3-4); в) анализ на програмите в света; г) научноизследователски доклад по темата; д) междудисциплинарен речник; е) официално оформени документи за международни и национални стандарти; ж) анотирана библиография; з) международен справочник; и) доклад от международен симпозиум “Общи цели - разнообразие на подходите: Повишаване на човешките права, мир и демократично гражданство чрез образование”. Материалите постоянно се използват в семинарите за подготовка на учители, организирани от Министерството на образованието и спорта. Част от тях са вече публикувани и разпространени безплатно в 500 начални училища, факултетни библиотеки и за отделни изследователи. Продължението на проекта ще бъде осигурено от Центъра за изследване, подготовка и документация за човешки права и демократично гражданство, което скоро ще открие дейността си във Философския факултет на Загребския университет.

4.2. Предпочетен подход при събиране на данни

За да се събере информация за състоянието на политиката на гражданско образование и управлението на различията в Хърватска за целите на едно проучване, което да направи критичен анализ, е организирана еднодневна груповая дискуссия в Загребския университет, Философски факултет, Департамент по образование, на 17.06.2001 г. Подходът на групата е избран, за да се преодолеят пречките на времето и източниците на финансиране и да се максимизират резултатите от пилотния тип изследване от гледна точка на определянето на важните въпроси на развитието и осъществяването на политиката на гражданско образование и управлението на различията. Поканените организации показват различни ниши в сектора на гражданското образование и управлението на различията: осъществяване на политика, практика, администрация и управление, разпространение на информация и т.н. Всяка от тях има специфичен опит и експертиза и всяка заема специфични позиции при изграждането на образованието, но всички са еднакво важни за развитието и осъществяването на политиката на гражданско образование и управлението на различията и програмите в страната. Групата се състои от 22 представители на следните организации и/или институции:

- обществени организации (“Амнести Интернешънъл” - Хърватска, Център за мир, политика на ненасилие и човешки права - Осиек, Център за изследване на мира - Загреб, Форум за свободата на образованието - Загреб);
- граждански сайтове за гражданско образование в Хърватска (Лабин, Нажице, Вараждин, Загреб);
- учители (от предучилищна възраст до университети);
- младежки организации (Европейски младежки клуб);
- централно управление (Министерство на образованието);
- местно управление (Загреб, Вуковар);
- учителски профсъюз (“Препород”);
- журналисти, които пишат за образованието (“Школске новине”, “Нови лист”, “Вечерни лист”).

Две седмици преди срещата е установен контакт по телефона с всички изброени организации, а една седмица преди това - всяка получи писмо с покана и с кратко описание на проекта за гражданско образование, целите на изследването и ключови въпроси относно гражданското образование и управлението на различията за дискуссия:

- 1) национална политика;
- 2) стратегии за осъществяване;
- 3) пречки.

На срещата е разпространен един допълнителен списък с по-подробни въпроси. Целта на списъка е да послужи като свободен дневен ред на дискуссията. Той съдържа следните въпроси:

- Има ли правителството ясна политика за демократично развитие на Хърватското общество? Какви ценности/принципи/приоритети са доминиращи?

- Гражданското образование и управлението на различия неделима част ли са от Хърватската образователна политика? Кой са партньорите при изработването на политиката?

- До каква степен са информирани за политиката на гражданско образование и управлението на различия различните сегменти на образованието (училища, университети, местна администрация, неправителствени организации, учителски профсъюз, медии, църква, организации на малцинствата и т.н.)?

- Политиката на гражданско образование и управление на различията последвана ли е от реалистични мерки за осъществяване? Пред какво се изправят действащите лица при осъществяването на целите? Схемата за осъществяване повишава ли сътрудничеството и партньорството между официалния и неофициалния/обществен сектор?

- Какви съществуващи програми и практики по гражданско образование и управление на различията на обществени организации подкрепят осъществяването на политиката?

- С какви пречки се сблъскват обществените организации, когато се опитват да бъдат част от схемата за изпълнение? Какви са специфичните пречки, с които се сблъскват училища и учители?

- Как може да се премахнат пречките за осъществяването на Политиката на гражданско образование и управлението на различията?

4.3. Изводи

Обща политика за развитие

Дискусията за политиката на демократично развитие в хърватското общество се фокусира върху *Стратегия за развитие на Хърватска през 21 век*. От момента на провеждане на срещата до официалното приемане на документа, много малко участници бяха запознати с неговото съдържание. Те казват, че са очаквали той да бъде в съответствие с обещанията, дадени от партиите по време на изборите от януари 2000 г., които сега са на власт. Сред обещанията, които най-често са изтъквани от участниците са: засилване силата на закона и отговорност/отчетност на всички нива; подобряване на условията за живот; възстановяване на икономика, основана на производство, а не на внос; отслабване на силата на държавата и обществената администрация върху гражданина; по-голяма прозрачност при взимането на решения; изграждане на равенството, плурализма и “едно общество което се грижи за своите членове”; намаляване на привилегиите за “новия елит” и ускоряване на задържането на онези, които незаконно са се облагодетелствали от приватизацията; засилване на солидарността вместо конкуренцията, доколкото политиката на равни възможности може да се осъществи напълно и т.н. Много участници споменават непоследователността като важен проблем на развитието на хърватското общество. Както казва един от тях *“Всяка втора генерация е насилвана да започне отначало. Всеки 20-30 години ние бяхме принуждавани да вярваме в нова политическа риторика, да приемаме нови идеи и концепции за това кои сме ние като личности и как трябва да се държим. Хората са болни поради това че са*

третиран като инфантилни създания, които трябва да се контролират “отгоре” за собствените си интереси. Трябва да мислим за нашето собствено бъдеще и за бъдещето на нашите семейства в рамките на по-продължителен период, да не бъдем жертви на произвол и подтисничество и да бъдем готови да посрещнем предизвикателствата с надежди и без страх”.

Една от линиите на размислите, проникваща в дискусията за политиката на развитие на макрообществото, е свързана с постоянното съществуване на пропаст между политиката и нейното осъществяване през цялата настояща история на Хърватска. Някои участници оценяват политическите документи като *“твърде много документи в които липсват стратегии и мерки за реализиране, а също и необходимата политическа воля”*. Един от участниците твърди, че *“комунистическата технология на управление и ръководство е все още около нас”*, която е все още дълбоко вкоренена в нашата ежедневна практика и че не успяваме в създаването и осъществяването на ефикасни демократични стратегии, които да заместят старите. *“Това не е само хърватска специфика. Изглежда, че светът знае много малко за това как трябва да се осъществи прехода, за да се осигури желания край.* Малко участници обясняват липсата на баланс между политика и практика от гледна точка на непоследователните политически приоритети, нерешителна политика на реализиране, специално създадени мерки за осъществяване, няма стандарти за оценяване на качеството. Всичко това има като резултат практика, съпроводена от липса на отговорност на всички нива.

Политика на гражданско образование и управление на различията

Когато се говори за политика на гражданско образование и управление на различията и нейното осъществяване, някои от участниците казват, че преди срещата и материалите получени за дискусията, са имали неясна смътна идея за значението на термините и посочват, че те не са били сигурни в това дали тя трябва да бъде разбрана:

- в по-широк смисъл като теоретична идея, засягаща цялата образователна политика и практика, целяща да подготви младите хора и възрастни за тяхната активна и отговорна роля за укрепване на демократичното и гражданско общество, т.е. като един термин, който най-добре обяснява днешните универсални усилия за по-добро (по-еманципирано и по-разрешено) положение на гражданите в отношенията с тяхните правителства, а не специално обвързано към някаква регионална или национална политика;
- в тесен смисъл, като политическа идея, която първоначално зависи от разбирането на правителството за това какво трябва да се направи в обществото, за да се подкрепят демократичните процеси, чието обезпечаване е и/или не е гарантирано, или като отражение на една по-широка международна или регионална политика, или като продължението на класическата политическа идея за гражданско образование, в което основната цел на образователната дейност се разглежда от гледна точка на гражданската лоялност към демократичната държава; или

- в един дори по-тесен смисъл, като практическа идея, която се развива главно “от върха”, от един активен процес на самоосъществяване/самовъзпроизвеждане на добре осведомени, самотивирани граждани, т.е. процесът който отразява една оригинална гражданска идеология и като такъв има изградена власт не само да предизвика, но и да променя държавната структура, организация и политика в хода на времето.

Малко участници имаха проблеми при свързването на концепциите за гражданско образование и управлението на различията с европейската образователна политика, само един беше напълно информиран за изводите от Краковската среща и мнозинството нямаше информация за мястото на тези концепции в Пакта за стабилност за Югоизточна Европа/Засилена образователна схема за процесите от Грац.

Мнозинството от тях докато дискутират въпроси на гражданското образование и управлението на различията имат предвид Националната програма за образование за човешки права, също така и своите собствени дейности в училищата (например представителите на хърватските граждански сайтове) или практиката на обществените организации, най-общо (например представителите на неправителствените организации) и нямат проблеми при възприемането на термина като етикет на тяхната собствена практика.

В дискусията за Програмата за образование за човешки права и нейната връзка с гражданското образование и управлението на различията се появяват следните интересни изводи:

- Мнозинството от участниците и от двете нива на образователния сектор – обществен и държавен, не са сигурни дали осъществяването на програмата да бъде задължително за училищата и по какъв начин. Те казват, че има проблеми при четенето на Националния план и Програма 2000 за началните и средни училища, където официално се посочва, че Програмата за образование за човешки права е една неделима част от учебната програма и, че тя може да се осъществи или чрез съчетаване на учебната програма, като един факултативен предмет, или като извънучилищна учебна дейност. Основна причина за това погрешно разбиране те виждат не само във факта, че политиката на осъществяване и мерките не съпровождат интегрирането на програмата в официалната образователна система, но също така и поради факта, че училищните директори и учители се чувстват неудобно при осъществяването без подходяща подготовка и следователно по-скоро се придържат към “старите начини на преподаване”.
- Малко от участниците от общественото ниво твърдят, че макар сътрудничеството и партньорството между училища и неправителствени организации да е ясно предвидено от Националната програма за образование и

човешки права, “всичко все още е в пилотна фаза”, поради “история на сегрегация, недоверие, избягване и стереотипизиране и от двете страни”.

- Участниците не са осведомени за консултацията, която е имал Националният комитет за човешки права с някои от неправителствените организации в Хърватска и в чужбина във финалната фаза от развитието на *Националната програма за образование за човешки права*. Много малко са напълно запознати с нейните принципи и съдържание и дори малко са мислели как да интегрират своите собствени практики в схемата за изпълнение на програмата.

След като бяха приканени да сравнят сегашното състояние с това през последните 10 години, всички участници бяха единодушни в мнението си, че ситуацията в неправителствения сектор се е подобрила. Правителството не упражнява дискриминация по отношение на обществените организации, учителите се чувстват по-окуражени и свободни да участват в техните програми, училищата са по-отворени за иновации, които са дошли от “дъното”, в някои общности местните власти са установили партньорство с неправителствени организации и т. н. Въпреки че тези промени са съществени, те са само “върхът на айсберга”. Един от представителите на обществените организации заяви, че до 2000 г. техният статут е бил много по-ясен, отколкото е сега. Преди последните парламентарни избори неправителствените организации са били възприемани от правителството като опозиция или просто са били пренебрегвани. Липсата на общуване с правителствената структура всъщност е направила неправителствените организации по-силни, с ясно определени приоритети. Новата ситуация ги прави несигурни при вземането на решение за това какво би трябвало да се направи. Значението на сътрудничеството между правителствени и неправителствени сектори се признава официално, но досега още не е постигнато някакво значително подобрение – поне по отношение на признаването на неправителствените организации за партньори при вземането на решения, а не да се гледа на тях само като на “получатели на помощи”. Взаимоотношенията между двата сектора са добре описани от един от участниците: “Сега всички сме приятели и партньори, но за съжаление не печелим нищо от едно такова партньорство и което е по-лошо – и те също не печелят нищо от нас.” Сътрудничеството все още се разбира едностранчиво. Например: “Министерството на образованието може да предостави помощ на някой проект на обществени организации, но много рядко се интересува от това дали проектът е успешен и дали резултатите от него могат да се приложат на друго място.” Някои неправителствени организации вече са възприели тази форма на взаимоотношения и не си позволяват да оспорват ефекта, който това оказва на собственото им положение.

Действащи проекти, програми и дейности, които подкрепят прилагането на гражданското образование и управлението на различията.

Неправителствени организации

Представителите на обществените организации представиха няколко проекта и програми, които могат да се използват като примери за добра практика в интегрирането на политиката на гражданско образование и управлението на различията във формални и неформални учебни програми, както и в младежки обучаващи програми. Сред тях са проектите на амнести и тгернешанъл – Хърватска /програми за изграждане на съзнание за човешките права, включващи и разпространение на наръчника “Първа стъпка”, както и активни подходи във обучението по човешки права; конкурс за детски рисунки/; Център за мир, ненасилие и човешки права - програми за човешките права, ненасилие, межкултурно разбирателство, гражданска ангажираност и т. н.; Форум за свободата на образованието - развитие на умения за критично мислене за гражданска ангажираност, законова грамотност; Център за изследване на мира - програми за обучение на възрастни в разрешаване на конфликти без насилие, без дискриминация и равенство и т. н.; “Малка стъпка” - посредничеството на равните по обществено положение в разрешаването на конфликти без насилие и образование за човешките права; Програми на Клуба за европейска младеж - изучаване на активни и подпомагащи граждански стратегии, Център за пряка защита на човешките права - разпространение на ценни материали за обучение и т. н. Те подчертаха своя опит в разработването на неформални програми, използването на активни методи за обучение и учене, съсредоточаването върху индивидуалните подходи, гъвкавостта на темите; разнообразието от материали, които се използват в обучението, създаването на неавторитарна и адекватна образователна/ учебна атмосфера, гъвкавостта на взаимоотношенията учител-ученик, уменията за сътрудничество и преговаряне с различни обществени фигури на местно, национално и международно равнище, опита в лобиране, провеждане на кампании и изграждане на мрежи, които са много важни за една децентрализирана образователна система.

Много училища, например в Източна Славония признаха значението на сътрудничеството с програми на неправителствените организации за качествени промени в образованието и насърчават учителите да посещават техните мероприятия. Те очакват тези учители да въвеждат иновации в своите училища и да разпространяват знанията и уменията си сред колегите си и училищната администрация, за да превърнат училището в една институция, която е по-отворена за нуждите на учениците си и на общността като цяло. Представителят на младежките организации изтъкна техния опит в обучението на младежи от техни връстници, в разработването на мрежи на национална основа, лобирането, разработването на неформални младежки програми по межкултурно обучение, пропагандирането на човешките права и европейската идентичност, създаването и разпространението на активни учебни материали из цялата страна.

Училища за гражданско съзнание /Училища, в които е въведено гражданско образование/

Представителите на училищата за гражданско съзнание в Хърватска изложиха своя опит във въвеждането на проблемите на гражданското образование и управлението на различията в редовните програми на средното училище, в познаването на пречките, които възникват поради липсата на подкрепа вътре в училището и извън него, както и за стратегиите и средствата за преодоляване на препятствията. Представителите на училището във Вараждин разказаха как са успели да избегнат вътрешните пречки, за да въведат гражданското образование в своите програми / "Основният проблем не е в това да имаш смелостта да отправиш предизвикателство към Министерството, но да променяш училищната практика, когато срещаш враждебност и противопоставяне от страна на колегите си за това, че "даваш прекалено много свобода на учениците". В такава ситуация можеш или да се откажеш, или да разработиш една подробна и последователна стратегия за промени в училището. Гражданското образование не е въпрос на една паралелка. То влияе на училището като цяло, след като веднъж е въведено макар и само в една единствена паралелка. Трябва да отчитаме неговия динамичен потенциал и да бъдем подготвени за противопоставяне. Стратегията би трябвало да уважава съществуващите училищни структури и подходи, както и вътрешните взаимоотношения в самата институция и да включва упражняване на непрекъснато лобиране"/.

Учителите, включени в проекта на гражданското образование започват с предоставянето на учениците възможност да се справят с авторитаризма на учителите. /"Учениците имат нужда да знаят как функционират авторитарните структури и личности и да притежават умения да ги променят в полза на всички"/. Най-ценен е техният опит в предоставянето на повече пространство на учениците пространство за изразяване на лично мнение за работата в училище. /"Това е труден и отговорен процес. Ако гражданското образование се прилага единствено на ниво игра или дискусии от сорта на *"представете си, че..."*, учениците бързо загубват интерес, тъй като в този случай гражданското образование е само *"още една училищна задача"*, изолирана от реалните проблеми. От друга страна, ако те се научат да участват и да изразяват мнението си, остава въпросът какво да правят със знанията си. За да бъдат убедителни, училищата би трябвало да създават реални възможности за учениците да използват своите знания и умения, получени чрез гражданското образование в реформирането на организацията на училищата и учебните програми. Училищните власти също би трябвало да отворят тази институция, за да дадат възможност на учениците си да си сътрудничат с местните власти в промяната на общността като цяло."/.

Резултатите в училището във Вараждин са забележителни: "Учителите обръщат по-голямо внимание на своите думи и на поведението си спрямо учениците. Всички имат ясното съзнание, че съблюдаването на човешките права действа по отношение на честното отношение към другите и реализацията на личната отговорност. Както учителите, така и учениците са по-отворени за мненията на другата страна. Това създаде атмосфера на взаимна загриженост, помощ и партньорство, което започва да влияе на местната общественост. Авторитарните структури, обаче все още съществуват и има много още какво да се направи".

Един важен аспект на гражданското образование и управлението на различията в училището във Вараждин е придобиването на една по-изострена чувствителност при възприемането на “другия”. Един ценен пример как това би могло да се постигне, беше представен в училищните вестници, които се издаваха по време на изпълнението на проекта. Вместо да интервюират директора на училището или учителите за проблемите на училището, те интервюираха една чистачка, за да покажат на “високопоставените” какво мисли представителят на “нечутите училищни гласове” за ролята на училището, образователните промени, дисциплината и т. н.

Промените, които проектът за гражданско образование внесе в училището също бяха илюстрирани от представителя на училището в Загреб. Тя докладва за развитието на общуването между учителите, учениците и училищната администрация: “Когато насилието в училище беше представено като една от главните теми в проекта, много учители казаха, че няма какво да се обсъжда, след като училището няма такива проблеми, средният успех на учениците е висок и т. н. В резултат на това предпочитанията на учениците бяха уважени и програмата за справянето с насилието в училище беше преразгледана подробно. Нейното прилагане извади на повърхността много скрити конфликти, които са проникнали в ежедневната работа в училище /езиковото разграничаване на половете, дискриминацията на момичетата по отношение на успеха им в училище и т. н./. Учителите започнаха да обсъждат поведението си и станаха по-загрижени за нуждите на учениците си.” Едно ново измерение на гражданското образование беше въведено постепенно във всички програми и скоро много учители започнаха да проявяват интерес към по-адекватно обучение на работното си място.

Представителят на училището в Лабин разказа за постепенното засилване на сътрудничеството между училището и местната власт и за значението на подкрепата от страна на местните средства за масова информация и родителите. /”Индивидуалната инициатива на учителя е съществена, но тя може да се реализира само ако има финансова, професионална, административна и морална подкрепа от страна на местната власт и общността. Местните медии са важни партньори, тъй като те представят идеите и дейностите, които се разработват в училището на обществото и по този начин създават един благоприятен климат за формиране на обществено мнение в полза на дейността в училището.”/ Тя подчерта, че подкрепата на местната общност е главна предпоставка за каквато и да е промяна в организацията на училищата и учебните програми и че тази подкрепа зависи от взаимното признаване на правата и задълженията. Тя също изтъкна необходимостта от разширяване на самостоятелността на учениците чрез ученическия съвет – орган, който училището е учредило по време на пилотния проект за гражданско образование преди да излезе новият закон за средното образование като резултат на доброто сътрудничество на местно равнище. /”Като участват във вземането на решения, учениците стават отговорни не само за своя успех, но и за качеството на живота в училище, за средата в училище и т. н./

Семинари за изпълнение на Националната програма за човешките права

От 1999 г. Институтът за усъвършенстване на образованието към Министерството на образованието и спорта организира семинари на регионално равнище за обучение на учителите на работното им място за изпълнението на Националната програма за възпитание за човешките права, в сътрудничество с университетски преподаватели и някои местни неправителствени организации. В началото на 2001 г. група опитни детски, начални учители и учители от средното образование се присъединиха към групата на обучаващите. Тенденцията е в бъдеще този процес да се разшири. Резултатите от оценката, която се прави на всеки семинар, показват, че повечето учители извличат някаква полза от лекциите, практическите занятия и дискусиите за обучението по човешките права и особено от тези, които се водят от техни колеги, които споделят с тях своя опит във въвеждането на нови проблеми и методи в определени предмети. Участието в семинарите им е помогнало “по-добре да разберат основните идеи и умения, които техните ученици би трябвало да овладеят.” Те също споделят, че обмяната на опит и по-нататъшното изграждане на неформални мрежи сред тях е най-ценният резултат на семинарите, тъй като им помага да се чувстват по-сигурни, когато променят стила на работата си в класната стая и в изработването на един по-холистичен подход към оценката на резултатите на учениците си.” Въпреки това, броят на учителите, които са обучени в прилагането на програмата, още е много малък и скоро ще трябва да се хвърли един мост над празното пространство между тях и другите, за да се премахнат пречките пред прилагането на програмата.

Инициативи на отделни учители

Представителят на предучилищните организации представи една стратегия за това как човек сам да си помогне, разработена сред много от колегите му като средство за компенсиране на финансовите и структурните недостатъци на предучилищния сектор, както и на неблагоприятното им професионално положение /те все още се обучават в двугодишни програми без връзка с висшето образование/. Те го наричат “*обучение на работното място*”, по време на което те представят ролеви игри, симулации, спонтанно обсъждане на нерешен проблем и т. н., като форма на квалификация.

Много детски учители и техните институции са свързани помежду си чрез неформални мрежи за разпространение на положителна практика и учебни материали. Много от тях са установили сериозно партньорство с родителите /Програмата “Отворени врати”/, с частния сектор и местната администрация. Представителят обясни, че Министерството им помага при обучението на работното място, но че броят на семинарите далеч не е достатъчен. Някои предучилищни институции се съсредоточават върху проблеми на общуването и личната ангажираност и се включват в събирането и издаването на учебни материали за човешките права и гражданското образование, както от учителите, така и от децата. Книжката с картинки за човешките права, направена от децата в една детска градина в Загреб, беше разпространена и в други институции.

Пречки

Основната част от дискусията беше посветена на пречките и възможностите за въвеждане на гражданското образование и управлението на различията в образованието главно и по-конкретно в училищата. Обсъжданията на пречките се разпределят в две категории:

Структурни/Институционални бариери

Разбирането за образованието – едно ново, по-широко и интегративно разбиране за образованието все още не е въведено /политика, теория, практика/. Образованието все още се възприема от много хора само като посещение на училище, а училището - само като разходи, а не като инвестиция. Учениците все още се схващат главно като получатели на знания, а учителите - като даващи знания. Академичното обучение до голяма степен се приравнява със заучаването на факти, произтичащи от една определена дисциплина, докато овладяването на умения се смята, че няма голяма стойност и се отъждествява с професионалното и техническото обучение. Пропагандирането на образование за активно и отговорно гражданско съзнание се осакатява от широко разпространеното мнение, че *“политиката няма място в класната стая”* и че *“децата би трябвало да се научат не да се противопоставят, а да се подчиняват”*.

Образователна политика – Липсва рационална, ясна, добре балансирана и последователна образователна политика с ясно обособени приоритети в контекста на обучението през целия живот, икономическото благосъстояние, пропагандирането на човешките права и свободи, равенството и плурализма, върховенството на закона, социалната кохезия и обществената ангажираност. /”Все още на практиките, а вероятно и на стратегите, не е ясно какви лични и социални цели би трябвало да се постигнат чрез образованието. Приоритетите на образованието лесно и често се променят в зависимост от *“политиката на деня”* без да се смята за необходимо да се обяснява”/

Стратегия за изпълнение - Няма ефикасна и последователна стратегия за изпълнение с ясно определени мерки и механизми за гарантиране постигането на образователните цели /план за действие/. Това неизбежно води до волунтаризъм и решения *ad hoc* на всички нива и поражда несигурност сред практиките по отношение на това как би трябвало да се реализират образователните задачи. /”Нашата образователна система представлява *“кръпки”* от стотици несвързани и свободно свързани наредби, инициативи, практики. Има нужда спешно да се балансират отделните ѝ части.”/

Процедури за оценка и оценяване – За разлика от централистката стратегия и разработване на учебни програми, процедурите за оценка и оценяване са изключително децентрализирани. Системата се основава на контрола на "входа" /експлицитно излагане на образователното съдържание/, докато "изходът"

/качеството на обучението/ се оставя изцяло на учителите. Стратегия за контрол на качеството на обучението не е разработена нито за определена образователна степен, нито за системата като цяло и няма национални стандарти за образователни постижения, които да дадат възможност за едно надеждно сравнение на развитието на учениците.

Законодателство – Законите за образованието се разработват и приемат по отделно и не предоставят необходимата законова основа за изпълнението на перспективата за обучение през целия живот. Освен това те са все още ориентирани към училището и оставят малко място за отчитането на нуждите и на развитието на учениците и на развитието на местната общност. /”Образователното законодателство не отговаря на модернизацията на образованието. Неговата цялостна ревизия и реформа са необходими с оглед пълното интегриране на системата така, че да се осигури хоризонтална и вертикална мобилност”/

Структура, организация и управление – Образователният сектор има сериозни организационни и структурни проблеми: ниска степен на организационна способност, чести организационни и структурни промени, особено в централното правителство, които рядко се основават на рационални и прагматични критерии. Стилът на управление е доста авторитарен и неангажиран. /”Понякога е трудно човек да разбере кой за какво отговаря в администрацията.”/

Децентрализация – Наскоро предприетият процес на децентрализация в образованието чрез законите за началното и средното образование беше приет критично. Много хора си мислят, че промените са дошли неочаквано и че нито местната администрация, нито училищата имаха необходимата готовност да се възползват от децентрализацията. /”Децентрализацията може да бъде както благословия, така и препятствие за демократичните промени в образованието. Тя има положителен смисъл по отношение на факта, че прехвърля на директора на училището по-пряка отговорност за “живия организъм на училището”. От друга страна, ако централното правителство не осигури ефикасни механизми за контрол, демократизацията на една система, която все още следва авторитарната и централизирана традиция, с оскъдни ресурси за подкрепа на промените и с девалвиран обществен статус, би могла да възпре развитието на човешките ресурси от местната общност и да засили непотизма в структурата на местната власт.”/ Някои си мислят, че децентрализацията всъщност може да разшири вътрешнодържавната празнина между център и периферия и да доведе до нови вълни на изтичане на мозъци. “Ако механизмите за контрол на качеството и сериозните мерки за слабо развитите общности не вървят ръка за ръка с децентрализацията, това би могло да доведе до ограничаване на избора на образование, да засили негативния подбор при наемането на учители, да намали отговорността на учителите и да благоприятства за възникване на нови форми на зависимост и неравенство на местно равнище. В резултат на всичко това може да се стигне до изтичане на мозъци, което да остави местната общност без човешки ресурси и без професионалисти за социалното и икономическото ѝ реструктуриране и развитие.”

Учебни програми и учебници – Образователните цели и съдържание се определят от Министерството за всеки учебен предмет в Националната програма за началните и средните училища. Програмата е все още ориентирана към фактите, а не към уменията и е претоварена с излишна информация, каквито са и учебниците. /”Някои учебници са просто отражение на научната дисциплина. Техните автори превръщат учебните предмети в умалени форми на съответната наука. Не са установени още общи критерии за качеството на учебниците. Одобряването им от Министерството се основава на мнението на експертна комисия, която също се определя от Министерството. За съставянето на тази комисия липсват ясни критерии и ясна процедура.”/ Все още не е разработена стратегия за прилагането на гражданското образование и управлението на различията в учебните програми. Обучението по човешките права официално е част от националната образователна програма за началните и средните училища, но много учители все още не знаят дали интегрирането на това обучение в техните учебни програми е задължително.

Училищният климат – Взаимоотношенията между учители и ученици все още са предимно официални и авторитарни. Учениците по-често биват наказвани, отколкото насърчавани за своите инициативи. Налице е висока конкурентност и ниска степен на сътрудничество и единомислие, социалната дистанция и изключване рядко се обсъжда в клас. Най-много се пренебрегват проблемите на етиката в училище и в клас. /”Родителите не си позволяват да коментират или открито да критикуват работата на училището и учителите, тъй като си мислят, че това би могло да има отрицателни последствия за оценките на децата им.”/

Подготовка на учители преди да започнат работа и на работното им място – Обучението на учителите е повече ориентирано към съдържанието и по-малко към уменията и методиката. Много учители все още нямат компетентността да осигурят един активен, ангажиращ учебен процес с дух на сътрудничество, работа в екип, ненасилствено разрешаване на конфликти, критично и аргументирано мислене, действие - изследване, социална и межкултурна чувствителност, посредничеството на хора с равен социален статус, многостранна и глобална гледна точка и т. н. Тяхното разбиране за образованието и за международните стандарти, които отразяват демократичните промени, е все още фрагментарно и безучастно. /”Тъй като не са подготвени за въвеждането на обучение по човешките права и свързаните с него програми, сред учителите има тенденция да се пренебрегва значението на този тип обучение и да се определя като “нов Марксизъм” или “нова идеология”/

Подготовка на администрацията – Централната и местната администрация в образованието нямат необходимата подготовка да възстановят ролята си в демократичните промени. В тях все още преобладава авторитаризмът и бюрократизмът и далеч не са една истинска обществена служба. /”Училищните инспектори са най-закостенялата част от системата. Те правят оценка на училищата на базата на строгото изпълнение на Националната програма. Учителите редовно попълват училищна документация според изискванията, но рядко преподават това,

което е "на книга". Жалко, че не се осмеляват да покажат действителните си постижения."/

Сътрудничество в управлението на хоризонтално и вертикално ниво – Сътрудничеството между различните сектори вътре в управлението или въобще не съществува, или е много слабо.

Взаимоотношения между училището и общността – Много училища все още действат изолирано от общността и нямат партньорски взаимоотношения с родителите и местните фактори /"Съсредоточаването върху дескриптивните знания, пренебрегването на ноу-хау компетенциите, дистанцираността от другите сектори и гражданското общество, са най-важните причини за неспособността на училището да подготви младите хора за отговорно и активно гражданско поведение."/

Взаимоотношения между учители и активисти на обществените организации – Взаимоотношенията с активистите от обществените организации са двусмислени. Учителите често с прекалена неохота се доверяват на "непрофесионалисти" да реализират училищни задачи, докато активистите смятат, че тяхното експертно познаване на активни подходи надминава компетентността на учителите. /"Отварянето на вратите на училището не е достатъчно. Отговорностите на професионалните учители и на активистите от обществените организации би трябвало ясно да се дефинират и да се уважават в ежедневната практика на училището. Това предполага ефикасни мерки и процедури за наблюдение и оценка на качеството, за да се спести на училището твърде много формализъм и импровизация. Общият принос за демократичните промени и на двете страни не зависи само от споделянето на експертни знания и умения, но и на обмяната на мониторинг и оценка."/

Професионални сдружения – Професионалните сдружения са слабо развити, дезинтегрирани и маргинализирани. Техният глас рядко бива чул по въпросите на стратегии и разработване на учебни програми. /"По документи в страната имаме 33 професионални сдружения, но много малко от тях са действащи."/

Разпространение и обмяна на информация – Обмяната на информация е все още незадоволителна на всички нива. Министерството няма ефикасна система за вътрешна и външна обмяна на информация. Централната библиотека за администрацията беше разформирана, а новата база данни все още не функционира. Служителите на Министерството, които посещават международни конференции често нямат ясно разбиране какво се иска от тях и затова рядко разпространяват информация по училищата в по-голям мащаб. /"Всеки път, когато се повдигне въпросът за рационализиране на администрацията, той се разрешава, като се освободят тези постове, които са крайно необходими за качеството на работата. Не професията решава какво би трябвало да се направи, а политиците."/

Международно сътрудничество – Ползата от международното сътрудничество и обмен не се разпространява и не се споделя еднакво. Някои училища са претоварени с десетки международни проекти и програми, докато други имат недостатъчно такива. Освен това, тяхната работа и резултатите им не се следят достатъчно от главното управление, не се възнаграждават и не се съобщава за тях по-широко, освен в училищата, които имат добре разработени интернет-страници. /”Изборът на училища за такива проекти от Министерството с двустранни и многостранни договори не е достатъчно прозрачен. Едни училища и учители се предпочитат за сметка на други.”/

Финансиране – Съществува значителен дисбаланс в държавните средства, отпускани за образование в сравнение с другите обществени сектори. Финансовата подкрепа както на централното, така и на местното управление за програмни иновации /напр. обучение по човешките права, за гражданско образование, межкултурно образование и т.н./ и за работа по проекти, е изключително слаба и недостатъчно стимулираща. /”Много зависи от отделния учител и от мотивацията му да въвежда нови идеи и методи в клас, често за сметка на свободното си време и енергия. Преди тази работа не се възнаграждаше, а сега ако въобще се възнагражда, то е в минимални размери.”/

Училищна база – В повечето училища няма достатъчно място и необходимо оборудване за активен учебен процес с работа в екип, за работа по проекти, практически занятия и т. н. Обзавеждането на класните стаи и обстановката в тях често предполага фронтално обучение /”Учениците все още седят на чинове по двама в редици и гледат гърбовете на съучениците си. В такава обстановка не може да се очаква сътрудничество и работа в екип.”/

На ниво граждански организации – В дейността на ниво граждански организации липсва подкрепа, сътрудничество и прозрачност /”Много неправителствени организации имат конкурентно поведение. По принцип гражданският сектор има нужда от повече сътрудничество и солидарност. Гражданските организации все още не могат да се възприемат като еднакво важни страни на една подкрепяща гражданска система и сред някои от тях има тенденция към самогетоизация.”/

Медийно отразяване – Като изключим в. “Школске новине” – единственият специализиран вестник за образование, от страна на медиите се забелязва слаб интерес към образованието, както и слаба степен на подготвеност от страна на журналистите да отразяват проблеми на образованието по принцип, и специално на обучението по човешките права, гражданско образование и управление на различията. Мястото на проблемите на образованието в медиите е доста неясно. Понякога те се поместват като част от културната рубрика, понякога в контекста на вътрешната политика, а най-често в черните хроники. Необходимостта да се правят сензации става много по-важна от представянето на добрия опит или на системния анализ на образователната политика и на нейното прилагане в практиката. Медиите са все още зависими от властта и ориентирани към правителството. В много от тях не достигат журналисти, които имат необходимата компетентност системно и

критично да съобщават за промени в образованието /напр. децентрализацията/. Общественото мнение за образованието се формира главно чрез интервюта с висши служители. Централните медии пренебрегват дейността на обществените организации, както и работата на училищата и на учителите.

/” Журналистите не се подготвят по проблемите на образованието по време на обучението си. Учат се от личен опит. Редакторите решават какви проблеми да поставят. Един ден ги изпращат да пишат за учебници, а на другия ден им се поставя задача да пишат за проблемите на уличното движение или пък за недостатъците на производството на мляко. Само един гений би могъл точно да отрази всичко това. Въпреки това медиите имат голямо влияние върху общественото мнение за образованието в нашата страна. Те са отговорни и за това, че възможностите на образованието за социалното реструктуриране и развитие все още не се дооценяват от по-голямата част от обществото.”/

Психологически бариери

Предубеждения към обществените организации - Погрешното разбиране и подценяването на ролята на обществените организации в демократичните промени все още се споделя от много училища, от правителството, обществената администрация и медиите. /”Когато започнахме да разширяваме дейността си в региона, неочаквано бяхме описани от местните политически лидери и медиите като “хомосексуалисти”, “комунисти”, “антипатриоти”, “политическа опозиция”, “заплаха за националната кауза” и т. н. Дори и сега много граждани си мислят, че ние сме дилетанти и аматьори.”/ Такива мнения са в ущърб на сътрудничеството и не дават възможност на много неправителствени организации да извличат полза от средствата, отпуснати на училищата от централното управление за обучение на учителите на работното им място. /”Когато реших да поставя плакат на нашата организация в един факултет, първо трябваше да попитам декана. Той ми отказа, тъй като това било политически акт, какъвто той не би разрешил”/. Независимо от правителствения документ, който цели да насърчава сътрудничеството с неправителствения сектор, на практика нещата не са стигнали много далеч. Признаването на неправителствените организации от училищата в голяма степен зависи от това доколко директорите на училищата са склонни да разрешават сътрудничеството с тях, което въобще може да не се основава на рационални критерии. /”Арбитражът е характерно за онези директори на училища, които нямат предишен опит в дейността на обществените организации. Те все още си мислят, че тяхната роля е да се подчиняват на “тези, които са над тях” и да контролират “тези, които са под тях”./

Изграждане на собствени стереотипи и недостатъчна самооценка сред активистите на обществените организации – Понякога активистите от обществените организации недооценяват работата си, като мислят, че гражданските инициативи имат предимно локално значение и им липсва потенциал за насърчаване на социалните промени на макроравнище.

Принципно подценяване на неформалното обучение – Учителите, които се отнасят към професията си само като към преподаване на определени знания, безпристрастни отношения между учител и ученик и дисциплиниран учебен процес, са склонни да подценяват неформалното обучение заради по-свободните му форми и стратегии /”Като попитах учителите какво всъщност правят по време на практическите занятия, някои учители отговарят: “Ами нищо съществено. Играем, много се забавляваме и скачаме от една тема на друга.”/

Страх от загубване на професионализма в образованието – Работещите в сферата на образованието се страхуват, че една отворена училищна система би могла да доведе до загуба на професионализъм в образованието, би могла да изложи на риск техният статут и да намали авторитета им сред учениците. /”Някои учители се притесняват, когато външни партньори и обществото се включват по-непосредствено в образователния процес и когато не могат да контролират учебния процес.”/

Страх от иновации – Някои учители и директори на училища изпитват страх от иновации в практиката си, особено тези, които са свързани с нови методи и стратегии за преподаване и учене като например интерактивен стил на работа с активното участие и проява на сътрудничество от страна на обучаемите, работа в екип, критичен анализ и т. н. /”Учителите и учениците, които участват в практическите занятия за ненасилствено разрешаване на конфликти, ролеви игри, симулации и т. н., обикновено са смятани от колегите си за черните овце в училището.”/

Стереотипи за Източна и Западна Европа – Що се отнася до международно и регионално сътрудничество и обмен, много учители и училищни директори проявяват склонност да отказват да установяват сътрудничество с училища от Югоизточна Европа и се опитват с всички сили да станат част от училищната мрежа в Западна Европа. /”Сътрудничеството със слабо развитите страни се възприема като неуспех и като най-слабо предизвикателство. След като сме били десетки години под западно влияние в областта на образованието, сега е трудно да се преориентираме към опита на Източна Европа и да възприемем този опит като ценен ресурс за обучение и промяна.

Нагласа като на *“този, който има авторитет, знае повече”* не важи за Източна Европа. Това трябва скоро да се промени, тъй като ние имаме много общо помежду си.”/

Възможности за преодоляване на препятствията

Освен по общите въпроси, участниците в срещата говориха за следните възможности за преодоляване на препятствията при прилагането на гражданското образование и управлението на различията:

- разработване на подробна стратегия за изпълнение на Националната програма за обучение по човешките права с ясни връзки с гражданското образование и

управлението на различията на всички нива и във всички форми на обучение. /”Обучението по човешките права не би трябвало да се въвежда само като специфичен учебен предмет; то трябва да запази своята холистичност и интердисциплинарност със силни измерения на гражданското образование и управлението на различията, за да се подчертае достойнството на учениците и да се насърчава неговият граждански потенциал.”/

- поставяне на по-голям акцент върху гражданското образование и управлението на различията в последните класове на началната степен и в средната степен, както и в часовете по религия;
- разработване на стандартни критерии и процедури за оценка в обучението по човешките права, включващи и аспекти на гражданското образование и управлението на различията, за да може резултатите да се използват за по-нататъшни разработки в тази област;
- засилване на сътрудничеството при вземане на решения на местно ниво в съответствие с новите закони за началното и средното образование, които признават родителите и местната общественост като партньори на училището при вземане на решения /”Такова едно сътрудничество е много важно. То дава възможност на всички участници в този процес да усвояват демократичните принципи и процедури и да поемат отговорност за резултатите от обучението.”/;
- организиране на интензивни курсове за млади учители по време на техния стаж по активни методи за обучение, демократична организация на работата в клас, разработване на програми, ориентирани към учениците и качествена оценка, сътрудничество с местните обществени организации;
- разширяване на списъка от обществени организации, признати от Министерството на образованието и спорта заради тяхната компетентност в обучението на учители и в образованието въобще;
- отдаване на по-голямо значение на професионалните сдружения в разработването на стратегии и учебни програми /”Наскоро подетата инициатива на Института “Отворено общество” – Хърватска за подпомагане на професионалните организации в предлагането на промени в учебните програми чрез кръгли маси и дискусии сред професионалистите в средното образование, би трябвало да се подкрепят и от Министерството.”/
- насърчаване на училищата, които участват в международни проекти и програми за обмен/ Европа в училище, Проект за **ASP**-училищата, Проект “Глобус”, Училище без расизъм, Градове на здравето и т. н./ да споделят своя опит с други училища;
- информиране на училищата, които имат достъп до Интернет за важни правителствени, междуправителствени и неправителствени интернет-страници и предоставяне на необходимите средства, които да им позволят да дадат своя принос в дискусиите, които се водят в Интернет за образователните промени в целия свят;
- откриване на специална рубрика във в. “Школске новине” и ако е възможно в други медии с информация за положителната практика в обучението по човешките права, по гражданско образование и управление на различията, както и анализ на препятствията и решенията, мнения от непосредствената

практика, представяне на книги, наръчници и учебници в тази област и т. н.; осигуряване на повече място в медиите за неформални инициативи на обществените организации, насочени към учителите, учениците и младежите; разработване на обучителни курсове за млади журналисти по главните проблеми на образованието /”Разработването на пилотен курс от такъв тип беше обявен от Института “Отворено общество” – Хърватска за 2001/2002.”/

5. Изводи

Хърватска е една типична страна в преход, на която все още ѝ липсва рационална, ясна, последователна, действена и дългосрочна образователна политика. Тази ситуация се дължи отчасти на комунистическото минало, когато всички стратегии бяха просто отражение на “*революционната програма*” на Комунистическата партия, която се разработваше, контролираше и оценяваше от правителството. От друга страна това положение е резултат на едно десетилетие на посткомунистическо търсене на национална идентичност, едно търсене, което беше прекъснато и осакатено от войната, несигурния живот и икономическата дестабилизация. В една такава ситуация необходимостта да се присъединим към семейството на силно развитите европейски демокрации с ясно определени принципи и стратегии за социално развитие, доведе до създаването на серия от недобре балансирани документи, в които социалните приоритети бяха свързани главно с изграждането на нацията и държавата. Всички останали аспекти на социалното развитие бяха подчинени на това, дори когато политическата реторика даваше предпочитание на противоположното. Фактът, че Хърватска не успя да разреши стремежа си за изграждане на нацията и държавата чрез демократични промени и консолидиране на гражданското общество, предопредели политическите промени от януари 2000 г. Промяната на националните приоритети към демокрацията, отворения пазар и европейската интеграция бележат началото на нова фаза на политическо реструктуриране, в която има нужда от по-прагматични и ефикасни стратегии като една солидна база за икономическа стабилизация и социално развитие.

В общи линии Конституцията беше ревизирана и променена, като даде ход на по-нататъшното адаптиране на хърватското законодателство, свързано със засилването и насърчаването на защитата на човешките права и свободи, правата на членове на малцинствата, децентрализацията и прозрачността при вземането на решения, ефективността на образованието за социалното и икономическото развитие. Като следствие от това правителството издаде няколко стратегически документа като *Работна програма на правителството на Република Хърватска за периода 2000-2004 г.*; *Стратегията за развитие на Република Хърватска през 21-ви век*, включваща и подраздел за образованието /*Бяла книга за образованието*/; *Национална програма за действие за децата в Република Хърватска*; *Национална стратегия на Република Хърватска за насърчаване на равенството*; *Програма за сътрудничество на правителството на Хърватска с неправителствения сектор и с организациите с идеална цел в Република Хърватска и Модел за реализация на*

правата на членовете на националните малцинства. Министерството на образованието и спорта разработи самостоятелно Основа за реструктуриране на образователната система на Република Хърватска.

Въпреки значителния брой стратегически документи, националните стратегии все още нямат необходимата координация, ясни приоритети и последователност, особено в образованието. Двата стратегически документа - единият издаден от централното правителство */Бяла книга за образованието/*, а другият от Министерството */Основа за реструктуриране на образователната система/* - предлагат различни виждания и рамки за развитие на образованието и имат различни схващания за ролята на формалното и неформалното образование в демократичните процеси. И двете подчертават необходимостта от интегриране на различни нива и форми на образование в контекста на образованието през целия живот и за обединяването на обществения и частния сектор в подпомагане осъществяването на социалните и икономическите цели чрез образованието. В същото време и двата документа не признават, че образователните промени представляват един триъгълник и така стигат до третия детерминант, т.е. гражданското общество, съвсем случайно. Освен това проблемите на защитата на човешките права, предоставянето на равни възможности на гражданите, равенството и недискриминирането, плурализмът, обществената ангажираност и социалната сплотеност, т. е. най-важните аспекти на гражданското образование и управлението на различията, са неточно интегрирани в общата структура и на двата документа.

Най-слабото място в подкрепата на промените в образованието по принцип и на гражданското образование и управлението на различията в частност, е липсата на политики и стратегии за прилагане и ясни процедури, мерки и механизми. В прилагането на стратегическите постановки преобладават решенията *ad hoc*. Също липсва и качествена оценка на стратегиите, както и на националните стандарти за постижения в обучението както в общото образование, така и в специфични учебни области, включващи образование за човешките права, гражданско образование, межкултурно образование и др. Контролът върху качеството на "входа" би трябвало да се замени с контрол върху резултатите на основата на стабилни национални критерии. Модернизирането */демократизирането/* на цялата образователна система зависи до голяма степен от ясното разбиране за това какви знания и умения би трябвало да овладее ученикът на определено ниво от образованието си, за да може да участва пълноценно и отговорно в икономическите и демократическите промени. Трябва да се преразгледа и реформира учебната програма, климата в училищата/образователните институции и ролята на различни социални фактори в образованието. Образователните институции би трябвало да са ориентирани повече към учениците и обществото, т.е. трябва да отговарят на индивидуалните нужди на учениците и на обществото като цяло.

За да се постигнат тези промени, Хърватска трябва да преразгледа своето законодателство и стратегически документи за образованието още веднъж, за да направи великанска стъпка от една рамка, *"пълна с кръпки"*, към една единна система от идеи, организация и дейност. Много от предпоставките за гражданско образование и управлението на различията са вече налице на ниво законодателство,

както и на стратегическо ниво, особено на ниво практика, но има нужда те да бъдат по-балансиран и интегриран чрез участието, сътрудничеството и партньорството на обществото, частния и гражданския сектор. Сега е моментът стратегията отдолу нагоре да намери своето място в националните и стратегическите документи за гражданско образование и управлението на различията и в схемите за тяхното осъществяване.

ЛИТЕРАТУРА

Bilten Foruma za slobodu odgoja. Zagreb: Forum za slobodu odgoja, 2001

Centre for peace Studies: Annual Report 2000, Zagreb: Centre for Peace Studies, January 2001

Children in the Republic of Croatia. Zagreb: The State Institute for the Protection of Family, Maternity and Youth, 1999

Council of Europe Expert Report: The Long Term Strategic Development of Croatian Education System. Strasbourg: Council of Europe, 1997 Doc. DECS-He 97/95)

Evaluation Report: Project: Education for Peace-building and Development of Individuals and Community in Eastern Slavonia and Danube Area - OSCE Mission Area - Creative Workshops, Osijek: Centre for Peace, Non-violence and Human Rights, April - October, 2000

Implementation of Cultural Autonomy of National Minorities in the Republic of Croatia. Zagreb: Government of the Republic of Croatia, 1998

Information about the project "Peaceful Problem Solving, Youth Peer Mediation and Peer Education in Schools: Implementation Period 1995 - 2001, Zagreb: Mali korak, 2001

Izmjene i dopune nastavnih planova i programa sa smjernicama razvoja odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Školske novine: Poseban prilog (Zagreb): br. 4, 27. siječnja 1998

Nacrt prijedloga državnoga pedagoškog standarda osnovnog školstva Republike Hrvatske. Školske novine: Poseban prilog (Zagreb): br. 4, 27. siječnja 1998.

Načela za izradu strategije preobrazbe i razvoja hrvatskog školskog sustava. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa RH, b.g.i.

Nova hrvatska škola: Opća Konceptija odgoja u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Ministarstvo kulture i prosvjete RH, studeni 1993.

Osnova za ustroj školstva Republike Hrvatske: Prijedlog za javnu raspravu. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, lipanj, 2000

Peace and Human Rights for Croatian Primary Schools Project. Zagreb: Croatian Commission for UNESCO, 2000

Report of the Universities Project Visiting Advisors Programme of the Salzburg Seminar conducted in May 2000

Report on the Roma/Gipsy Population in the Republic of Croatia. London: Save the Children, 2001

Romski centar: Prijedlog projekta. Virovitica: Savez udruženja Roma Hrvatske, listopad 1998

Second Report on Croatia (adopted on 15 December 2000). Strasbourg: European Commission against Racism and Intolerance, 3 July 2001 Doc. CRI (2001) 34

The Development of Education: National Report on Educational Development in the Republic of Croatia. Zagreb: Ministry of Education and Sport, May 2001

The CRE Institutional Quality Review

The Implementation of Human Rights Education in Croatia. Strasbourg: Council of Europe, 1998 Doc. DECS/CIT (98) 51

Thematic Review of National Policies for Education: Croatia. Organisation for Economic Co-operation and Development (unclassified) 23 August 2001 Doc. CCNM/DEELSA/ED(2001)5

Učitelj - najvažniji čimbenik u odgoju i obrazovanju. Školske novine: Poseban prilog: br. 4, 27. siječnja 1998

Vocational Education and Training in Croatia. Turin: European Training Foundation, 2001.

Vrgoč, H. (ed.) *Ustroj školstva Republike Hrvatske: Radni materijal.* Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, Školsko vijeće, ožujak 2001.

Translation:
National Institute of Education